

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ДОВІДНИК ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 5
ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ
НЕДОТОРКАННІСТЬ
СТАТТЯ 5 КОНВЕНЦІЇ

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Видавці або організації, які бажають повністю або частково перекласти і/або відтворити цей довідник у вигляді друкованого або електронного (в мережі Інтернет) видання, мають звертатись за адресою publishing@echr.coe.int для ознайомлення з умовами отримання дозволу.

© Рада Європи/ Європейський Суд з прав людини, 2014

Цей довідник був підготовлений Дослідницьким відділом Європейського Суду з прав людини і не є обов'язковим для Суду. Перша версія цього довідника була опублікована у червні 2012 року. Це друге видання було оновлене 30 червня 2014 року; до нього можуть бути внесені редакційні зміни.

Цей документ є доступним для завантаження на сторінці www.echr.coe.int (Jurisprudence – Analyse jurisprudentielle – Guides sur la jurisprudence).

Щодо інформації стосовно нових видань просимо перевірити рахунок Суду у Twitter: <https://twitter.com/echrpublication>.

У цьому перекладі враховується переклад першого видання посібника, здійснений юридичною фірмою ILF. Він публікується в оновленій редакції за домовленістю з Радою Європи та Європейським судом з прав людини в рамках проекту «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні», за фінансової підтримки уряду Данії, і є виключною відповідальністю юридичної фірми ILF та перекладача Т.Жарко.

ЗМІСТ

I. СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ.....	5
1) Позбавлення свободи	5
2) Критерії, що застосовуються.....	5
3) Заходи, які застосовуються під час ув'язнення	6
4) Перевірка авіапасажирів з метою безпеки.....	6
5) Позбавлення волі за межами формального арешту та тримання під вартою...6	
6) Позитивні зобов'язання щодо позбавлення свободи	7
II. ЗАКОННІСТЬ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ВІДПОВІДНО ДО	
СТАТТІ 5 § 1.....	7
1) Мета статті 5	7
2) Відповідність тримання під вартою національному законодавству.....	7
3) Перегляд відповідності позбавлення свободи національному законодавству.....	8
4) Загальні принципи.....	8
5) Принцип правової визначеності.....	8
6) Неприпустимість свавілля.....	9
7) Постанова суду	10
8) Обґрунтування рішень і вимога щодо неприпустимості свавілля	10
9) Деякі прийнятні процесуальні порушення.....	11
10) Затримка виконання постанов про звільнення	11
III. ПРАВОМІРНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ ВІДПОВІДНО ДО	
СТАТТІ 5 § 1.....	11
A. Позбавлення свободи після засудження.....	11
1) Наявність засудження.....	11
2) Компетентний суд.....	12
3) Позбавлення волі повинно здійснюватися «після» засудження.....	12
4) Значення апеляційного провадження.....	13
Б. Позбавлення свободи за невиконання судового рішення або юридичного обов'язку...13	
1) Невиконання судового рішення.....	13
2) Виконання обов'язку, передбаченого законом.....	14
В. Попереднє ув'язнення.....	15
1) Мета арешту або тримання під вартою.....	15
2) Значення «обґрунтованої підозри».....	15
3) Поняття «правопорушення».....	16
Г. Затримання неповнолітнього.....	16
1) Загальні положення.....	16
2) Наглядові заходи виховного характеру.....	17
3) Компетентний орган.....	17
Г. Затримання з медичних або соціальних підстав.....	17
1) Загальні положення.....	17
2) Запобігання поширенню інфекційних захворювань.....	18
3) Затримання психічнохворих.....	18
4) Затримання наркозалежних та алкоголіків.....	18
5) Затримання бродяг.....	19
Д. Затримання іноземця.....	20
1) Затримання для запобігання незаконному в'їзду в країну.....	20
2) Затримання особи, щодо якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції.....	20
IV. ГАРАНТІЇ ДЛЯ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ СВОБОДИ	22

А. Повідомлення причин арешту (стаття 5 § 2).....	22
1) Застосовність.....	22
2) Мета.....	22
3) Особа, якій повинні бути повідомлені причини.....	22
4) Причини має бути повідомлено «негайно».....	23
5)Порядок, відповідно до якого повідомляються причини.....	23
6)Необхідний обсяг інформації про причини.....	23
7) Зрозумілою мовою.....	24
Б. Право негайно постати перед суддею (стаття 5 § 3).....	24
1) Мета положення.....	24
2) Швидкий та автоматичний судовий контроль.....	24
3) Поняття посадової особи, наділеної судовою владою.....	25
4) Незалежність.....	26
5) Процесуальна вимога.....	26
6)Матеріально-правова вимога.....	26
(а)Перегляд постанови про позбавлення свободи щодо суті.....	26
(б) Повноваження ухвалювати рішення про звільнення.....	27
В. Право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення під час провадження (стаття 5 § 3).....	27
1) Період часу, який береться до уваги.....	27
2) Загальні принципи.....	28
3) Підстави для тривалого тримання під вартою.....	29
а) Ризик втечі.....	29
б) Перешкодження судовому розгляду.....	29
с) Повторне скоєння правопорушення.....	29
д) Охорона громадського порядку.....	30
4) Особлива ретельність.....	30
5) Альтернативні заходи.....	30
6) Звільнення під заставу.....	30
7) Обґрунтування усього періоду тримання під вартою.....	31
8) Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою неповнолітніх.....	31
Г. Право на розгляд судом без зволікання законності тримання під вартою (стаття 5 § 4)	31
1) Мета положення.....	31
2) Характер необхідної перевірки.....	32
3) Процесуальні гарантії.....	33
4) Вимога «невідкладності».....	34
(а) Період часу, який береться до уваги.....	34
(б)Чинники, які беруться до уваги для оцінки невідкладності.....	35
Г. Право на відшкодування за незаконне позбавлення свободи (стаття 5 § 5).....	35
1) Застосовність.....	36
2) Судовий засіб захисту.....	36
3) Доступність права на відшкодування.....	36
4) Характер відшкодування.....	36
5) Наявність шкоди.....	37
6) Розмір компенсації.....	37
V. ПЕРЕЛІК ЦИТОВАНИХ СПРАВ	38

I. СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ

Стаття 5 § 1

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як: (...)»

1) Позбавлення свободи

1. Проголошуючи «право на свободу», стаття 5 передбачає фізичну свободу людини; її мета полягає в забезпеченні того, щоб жодна особа не могла бути свавільно позбавлена свободи. Вона не пов'язана зі звичайними обмеженнями свободи пересування, які регулюються статтею 2 Протоколу № 4 ([Creangă проти Румунії](#) [ВП]¹, § 92; [Engel і Інші проти Нідерландів](#), § 58).

2. Різниця між обмеженням свободи пересування, котре є достатньо серйозним для того, щоб кваліфікуватись як позбавлення свободи згідно зі статтею 5 § 1, та звичайними обмеженнями свободи пересування, які регламентовані статтею 2 Протоколу № 4, полягає у ступені або інтенсивності прояву, а не в характері або сутності ([Guzzardi проти Італії](#), § 93; [Rantsev проти Росії і Кіпру](#), § 314; [Stanev проти Болгарії](#) [ВП], § 115).

3. Позбавлення свободи не обмежується класичним випадком тримання під вартою після арешту або засудження, а може мати багато інших форм ([Guzzardi проти Італії](#), § 95).

2) Критерії, що застосовуються

4. Суд не вважає себе зв'язаним правовими висновками національних органів влади щодо того, чи мало місце позбавлення свободи, та здійснює автономну оцінку обставин справи ([H.L. проти Сполученого Королівства](#), § 90; [H.M. проти Швейцарії](#) §§ 30 та 48; [Creangă проти Румунії](#) [ВП], § 92).

5. Для того, щоб визначити, чи було особу «позбавлено свободи» у значенні статті 5, відправною точкою повинна бути її конкретна ситуація, і необхідно враховувати ряд критеріїв, таких, як тип, тривалість, наслідки і спосіб реалізації відповідного заходу ([Guzzardi проти Італії](#), § 92; [Medvedyev і Інші проти Франції](#) [ВП], § 73; [Creangă проти Румунії](#) [ВП], § 91).

6. Зобов'язання брати до уваги «різновид» і «спосіб імплементації» згаданого заходу дозволяє Суду враховувати особливий контекст і обставини, притаманні іншим обмеженням, ніж класичне ув'язнення в тюремній камері. Важливим фактором, який слід брати до уваги, є контекст, в якому цей захід застосовується, оскільки в сучасному суспільстві нерідко трапляються ситуації, коли громадськість може бути покликана змиритись з обмеженнями свободи пересування або особистої свободи задля загального блага ([Nada проти Швейцарії](#) [ВП], § 226; [Austin і Інші проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 59).

¹ У електронній версії довідника гіпер-посилання цитованих справ відсилають до оригінальних текстів англійською або французькою мовами - двома офіційними мовами Суду - постановлених ним рішень щодо суті і щодо прийнятності, а також до рішень і звітів Європейської комісії з прав людини. Цитовані посилання, за відсутності особливих позначок після назви справи, стосуються рішень щодо суті, постановлених палатою Суду. Позначка «(déc.)» стосується рішення Суду щодо прийнятності, а позначка «[ВП]» вказує, що справу розглядала Велика Палата.

7. Поняття позбавлення свободи за змістом статті 5 § 1 містить як об'єктивний елемент поміщення людини у певний обмежений простір на значний період часу, так і додатковий суб'єктивний елемент, який полягає в тому, що людина не давала чинної згоди на таке поміщення ([Storck проти Німеччини](#), § 74; [Stanev проти Болгарії](#) [ВП], § 117).

8. До відповідних об'єктивних факторів, які мають братись до уваги, відносяться: можливість залишити зону обмеження, рівень нагляду та контролю за переміщенням особи, ступінь ізоляції і наявність соціальних контактів (див., наприклад, [Guzzardi проти Італії](#), § 95; [Н.М. проти Швейцарії](#), § 45; [Н.Л. проти Сполученого Королівства](#), § 91; [Storck проти Німеччини](#), § 73).

9. Коли факти вказують на позбавлення свободи за змістом статті 5 § 1, то відносно короткий термін тримання під вартою не впливає на цей висновок ([Rantsev проти Росії і Кіпру](#), § 317; [Iskandarov проти Росії](#), § 140).

10. Елемент примусу при здійсненні повноважень поліції із затримання та обшуку є свідченням позбавлення свободи, незважаючи на короткий термін такого заходу ([Krupko і Інші проти Росії](#), § 36; [Foka проти Туреччини](#), § 78; [Gillan і Quinton проти Сполученого Королівства](#), § 57; [Shimovolos проти Росії](#), § 50; [Brega і Інші проти Молдови](#), § 43).

11. Те, що на особу не було вдягнуто наручники, не було замкнено у камері або у інший спосіб фізично обмежено, не є вирішальним чинником для встановлення факту позбавлення свободи ([М.А. проти Кіпру](#), § 193).

12. Право на особисту свободу є занадто важливим в демократичному суспільстві, тому людина повинна мати можливість скористатися захистом, передбаченим Конвенцією, навіть якщо вона, можливо, сама дозволила взяти себе під варту, особливо, якщо ця людина не має достатньої дієздатності для того, щоб погодитись або не погодитись із запропонованими діями ([Н.Л. проти Сполученого Королівства](#), § 90; [Stanev проти Болгарії](#) [ВП], § 119).

12. Той факт, що особа є недієздатною, не обов'язково означає, що вона не в змозі розуміти ситуацію і погоджуватися з нею (*ibid.*, § 130; [Shtukaturev проти Росії](#), §§ 107-109; [D.D. проти Литви](#), § 150).

3) Заходи, які застосовуються під час ув'язнення

13. Запроваджені у в'язниці дисциплінарні заходи, які мають вплив на умови тримання під вартою, не можуть розглядатися як позбавлення свободи. Такі заходи повинні розглядатися за нормальних обставин як зміни умов законного тримання під вартою і не підпадають під дію статті 5 § 1 Конвенції ([Bollan проти Сполученого Королівства](#) (dec.)).

4) Перевірка авіапасажирів з метою безпеки

15. Якщо пасажир затримано на території аеропорту посадовими особами прикордонної служби для перевірки, метою котрої є встановлення статусу цієї особи, і якщо таке затримання не перевищувало за своєю тривалістю час, суворо необхідний для виконання передбачених формальностей, то не виникає жодних питань стосовно статті 5 Конвенції ([Gahramanov проти Азербайджану](#) (dec.), § 41).

5) Позбавлення свободи поза межами формального арешту та тримання під вартою

14. Питання про застосовність статті 5 виникали в різних випадках, у тому числі:

- Поміщення осіб у психіатричні або соціальні установи (див. серед інших [De Wilde, Ooms і Versyp проти Бельгії](#), [Nielsen проти Данії](#); [Н.М. проти](#)

Швейцарії, Н.Л. проти Сполученого Королівства, Storck проти Німеччини, А. і Інші проти Болгарії, Stanev проти Болгарії [ВП]);

- Затримання в транзитних зонах аеропорту (Атиур проти Франції, Shamsa проти Польщі, Mogos і Інші проти Румунії (déc.), Mahdid і Haddar проти Австрії (déc.) та Riad і Idiab проти Бельгії;

- Допит у поліцейській дільниці (I.I. проти Болгарії, Osypenko проти України, Salayev проти Азербайджану, Farhad Aliyev проти Азербайджану та Creangă проти Румунії [ВП]);

- Затримання та обшук з боку поліції (Foka проти Туреччини, Gillan і Quinton проти Сполученого Королівства та Shimovolos проти Росії);

- Заходи для контролю натовпу, вжиті поліцією з міркувань громадського порядку (Austin і Інші проти Сполученого Королівства [ВП]);

- Домашній арешт (Mancini проти Італії, Lavents проти Латвії, Nikolova проти Болгарії (№ 2), Dacosta Silva проти Іспанії).

6) Позитивні зобов'язання щодо позбавлення свободи

15. Перше речення статті 5 § 1 вимагає від держави не лише утримуватись від активного втручання у згадані права, але й вживати необхідних заходів, спрямованих на забезпечення захисту від незаконного втручання у такі права для кожної особи під її юрисдикцією (El-Masri проти Колишньої Югославської Республіки Македонія [ВП], § 239).

18. Отже, держава зобов'язана вживати заходів, що забезпечують ефективний захист уразливих осіб, у тому числі робити розумні кроки для запобігання позбавленню свободи, про яке влада знала або повинна була знати (Storck проти Німеччини, § 102).

16. Відповідальність держави має місце у разі її мовчазної згоди на втрату людиною свободи з вини приватних осіб чи у випадку неспроможності врегулювати ситуацію (Riera Blume і Інші проти Іспанії, Rantsev проти Кіпру і Росії, §§ 319-321; Medova проти Росії, §§ 123-125).

II. ЗАКОННІСТЬ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 5 § 1

1) Мета статті 5

17. Основною метою статті 5 є запобігання свавільному або необґрунтованому позбавленню свободи (McKay проти Сполученого Королівства [ВП], § 30). Право на свободу та особисту недоторканність має найважливіше значення в «демократичному суспільстві» за змістом Конвенції (Medvedyev і Інші проти Франції [ВП], § 76; Ladent проти Польщі, § 45).

18. Таким чином, Суд вважає, що невизнане тримання особи під вартою є повним запереченням принципово важливих гарантій, що містяться у статті 5 Конвенції, та є найтяжчим порушенням цього положення (El-Masri проти Колишньої Югославської Республіки Македонія [ВП], § 233). Відсутність обліку таких даних, як дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, причини затримання та ім'я особи, яка провадила це затримання, повинні розглядатися як несумісні, зокрема, з самою метою статті 5 Конвенції (Kurt проти Туреччини, § 125). Це також суперечить вимогам законності згідно з Конвенцією (Angelova проти Болгарії, § 154).

2) Відповідність тримання під вартою національному законодавству

19. Для того, щоб відповідати вимогам законності, тримання під вартою має здійснюватися «відповідно до процедури, передбаченої законом». Це означає, що

тримання під вартою має відповідати матеріальним і процесуальним нормам національного права ([Del Río Prada проти Іспанії](#) [ВП], § 125) чи міжнародного права, коли це доречно (див. серед багатьох інших, [Medvedyev і Інші проти Франції](#) [ВП], § 79; [Toniolo проти Сан-Марино і Італії](#), § 46).

20. Наприклад, Суд встановив, що мало місце порушення статті 5, коли органи влади не подали заяви про продовження дії наказу про тримання під вартою протягом терміну, встановленого законом ([G.K. проти Польщі](#), § 76). З іншого боку, стверджуване порушення розпорядження щодо способу проведення розслідування певних видів злочинів не позбавило чинності правові підстави для арешту та подальшого тримання під вартою, передбачені національним законодавством ([Talat Tere проти Туреччини](#), § 62).

3) Перевірка відповідності позбавлення свободи національному законодавству

21. Хоча тлумачення та застосування національного права є в першу чергу прерогативою органів державної влади, особливо судів, ситуація є іншою у випадках, коли недотримання такого законодавства тягне за собою порушення Конвенції. У випадках, коли розглядається питання щодо дотримання статті 5 § 1 Конвенції, Суд повинен здійснювати певні повноваження з перевірки дотримання національного законодавства (див., серед багатьох інших, [Creangă проти Румунії](#) [ВП], § 101; [Baranowski проти Польщі](#), § 50; [Benham проти Сполученого Королівства](#), § 41). При цьому Суд повинен враховувати правову ситуацію, яка склалась у відповідний момент ([Włoch проти Польщі](#), § 114).

4) Загальні принципи

25. Вимога законності не може вважатись виконаною виключно на підставі дотримання відповідного національного законодавства: саме національне законодавство повинне відповідати Конвенції, включно із закріпленими або передбаченими у ній загальними принципами ([Plesó проти Угорщини](#), § 59).

Передбаченими Конвенцією загальними принципами, на які посилається практика Суду за статтею 5 § 1, є принцип верховенства права і пов'язаний з ним принцип правової визначеності, принцип пропорційності і принцип захисту від свавілля, котрий, до того ж, і є головною метою статті 5 ([Simons проти Бельгії](#) (dec.), § 32).

5) Принцип правової визначеності

22. У ситуаціях з позбавленням волі особливо важливим є дотримання загального принципу правової визначеності. Таким чином, дуже важливо, щоб умови позбавлення свободи були чітко визначені у внутрішньому законодавстві, і щоб сам закон був передбачуваним у своєму застосуванні для того, щоб був дотриманий стандарт «законності», встановлений Конвенцією, який вимагає, щоб всі закони були досить точними та дозволяли людині (в разі необхідності користуючись порадою) в розумній мірі та за певних обставин передбачити наслідки, які можуть бути результатом конкретних дій (див., серед останніх рішень, [Del Río Prada проти Іспанії](#) [ВП], § 125; [Creangă проти Румунії](#) [ВП], § 120 та [Medvedyev і Інші проти Франції](#), [ВП], § 80).

23. Зокрема Суд вирішив, що практика тримання особи під вартою на підставі обвинувального акту без будь-яких конкретних підстав, передбачених національним законодавством або правозастосовною практикою, є порушенням статті 5 § 1 ([Baranowski проти Польщі](#), §§ 50-58). Так само, практика автоматичного продовження попереднього ув'язнення без будь-яких законних підстав суперечить статті 5 § 1 ([Svipsta проти Ламбії](#), § 86). З іншого боку, тривале тримання особи під вартою на підставі

розпорядження Обвинувальної палати, яке вимагало подальшого слідства без винесення формальної постанови про взяття під варту, не було визнано порушенням цієї статті ([Laumont проти Франції](#), § 50).

24. Положення, які тлумачаться національною владою непослідовним та взаємовиключним чином, так само не відповідають стандарту «якості закону», передбаченому Конвенцією ([Nasrulloev проти Росії](#), § 77; [Ječius проти Литви](#), §§ 53-59). Однак, за відсутності будь-якої правозастосовчої практики, компетенція Суду не розповсюджується на тлумачення національного законодавства. Таким чином, він може і не дійти висновку про порушення національними судами процедури, передбаченої законом ([Wloch проти Польщі](#), §§ 114-116; [Winterwerp проти Нідерландів](#), §§ 48-50).

25. Хоча дипломатичні ноти є джерелом міжнародного права, затримання екіпажу на основі таких нот не є законним відповідно до змісту статті 5 § 1 Конвенції, якщо вони не є досить точними і передбачуваними. Зокрема, відсутність конкретного посилання на потенційний арешт та тримання під вартою членів екіпажу є порушенням вимоги правової визначеності та передбачуваності згідно зі статтею 5 § 1 Конвенції ([Medvedyev i Інші проти Франції](#) [ВП], §§ 96-100).

б) Неприпустимість свавілля

26. Слід також відзначити, що будь-яке позбавлення свободи має узгоджуватися з метою захисту особи від свавілля (див., серед багатьох інших [Witold Litwa проти Польщі](#), § 78).

27. Поняття «свавілля» у статті 5 § 1 має ширше значення, ніж просто недотримання національного законодавства, так що позбавлення свободи може бути законним з точки зору внутрішнього права, але все ж свавільним в розумінні Конвенції, порушуючи тим самим її положення ([Creangă проти Румунії](#) [ВП], § 84; [А. і Інші проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 164).

28. Поняття «свавілля» є дещо відмінним залежно від конкретного різновиду тримання під вартою. Суд зазначав, що свавілля може бути присутнім тоді, коли з боку влади має місце зловживання довірою або обман, коли наказ про затримання особи і взяття під варту насправді не є відповідними до мети, котру переслідують обмеження, дозволені відповідним пунктом статті 5 § 1, коли не існує зв'язку між підставою для дозволеного позбавлення свободи, на яку у даному випадку посилаються, і місцем та умовами тримання під вартою, і коли не існує пропорційного зв'язку між підставою для позбавлення свободи, на яку посилаються, і самим триманням під вартою (щодо детального огляду засадових принципів див. [James, Wells i Lee проти Сполученого Королівства](#), §§ 191-95; і [Saadi проти Сполученого Королівства](#) [ВП], §§ 68-74).

29. Оперативність, з якою національні суди замінюють наказ про тримання під вартою, строк якого закінчився, або в якому було виявлено юридичний дефект, є ще одним суттєвим аспектом при оцінці того, чи має тримання особи під вартою розглядатися як свавільне ([Mooren проти Німеччини](#) [ВП], § 80). Таким чином, Суд вважає, в контексті підпункту (с), що період тривалістю менше місяця між закінченням дії первинного наказу про тримання під вартою та видачею нового, обґрунтованого наказу про тримання під вартою, який слідує за поверненням справи з апеляційного суду до суду нижчої інстанції, не дає підстав вважати тримання заявника під вартою свавільним ([Minjat проти Швейцарії](#), §§ 46 та 48). Однак було встановлено, що період часу більше року після повернення справи апеляційним судом до суду нижчої інстанції, протягом якого заявник перебував в стані невизначеності щодо підстав для його попереднього ув'язнення, в поєднанні з відсутністю встановленого строку, протягом якого суд нижчої інстанції повинен переглянути питання його тримання під вартою, дозволяє визнати таке тримання заявника під вартою як свавільне ([Khudoyorov проти Росії](#), §§ 136-37).

7) *Постанова суду*

30. Термін тримання під вартою, в принципі, є «законним», якщо він базується на постанові суду. Тримання під вартою на підставі постанови, яку пізніше було визнано незаконною судом вищого рівня, все ж таки може вважатися правомірним відповідно до національного права ([Bozano проти Франції](#), § 55). Тримання під вартою може вважатися відповідним «процедурі, передбаченій законом», навіть якщо національні суди визнали, що мали місце процесуальні порушення, проте визнали тримання під вартою правомірним ([Erkalo проти Нідерландів](#), §§ 55-56). Таким чином, навіть недовірки в постанові про тримання під вартою не обов'язково роблять зазначений термін тримання під вартою незаконним за змістом статті 5 § 1 ([Yefimenko проти Росії](#), §§ 102-108; [Ječius проти Литви](#), § 68; [Benham проти Сполученого Королівства](#), §§ 42-47).

31. Суд розрізняє постанови національних судів, які прийняті в рамках їх юрисдикції, та такі, що виходять за її рамки (ibid., §§ 43 і далі). Постанови про тримання під вартою було визнано недійсними *ex facie* у справах, коли зацікавлену сторону не було належним чином повідомлено про слухання ([Khudoyorov проти Росії](#), § 129), національні суди, незважаючи на вимогу національного законодавства, не провели розслідування щодо джерел доходу ([Lloyd і Інші проти Сполученого Королівства](#), §§ 108 та 116), або суди нижчого рівня не розглянули належним чином альтернативи тюремному ув'язненню (там само, § 113). З іншого боку, за відсутності доказів того, що дії національних судів становили «грубе або очевидне порушення», Суд вважав тримання під вартою законним (там само, § 114).

8) *Обґрунтування рішень і вимога щодо неприпустимості свавілля*

32. Відсутність або недостатність обґрунтування в постановах про тримання під вартою є одним з елементів, який враховується Судом при оцінці законності тримання під вартою згідно зі статтею 5 § 1. Таким чином, відсутність будь-яких підстав у рішеннях судових органів, які санкціонують тримання під вартою протягом тривалого періоду часу, може бути несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у статті 5 § 1 ([Stašaitis проти Литви](#), §§ 66-67). Так само, надто коротке рішення, у якому відсутні посилання на будь-які правові положення, що дозволяли б тримання під вартою, не може забезпечити достатнього захисту від свавілля ([Khudoyorov проти Росії](#), § 157).

33. Однак, Суд може дійти висновку про те, що тримання заявника під вартою, відповідає вимогам національного законодавства, незважаючи на відсутність причин у постанові про тримання під вартою, якщо національні суди знайшли підтвердження тому, що для попереднього ув'язнення заявника існували певні підстави ([Minjat проти Швейцарії](#), § 43). Крім того, у випадках, якщо національні суди скасовували постанову про затримання через відсутність обґрунтування, але при цьому визнавали, що для тримання заявника під вартою існували деякі підстави, відмова у винесенні постанови про звільнення особи, яка тримається під вартою, та направлення справи у суд нижчого рівня для визначення законності тримання під вартою не становили порушення статті 5 § 1 (ibid., § 47).

34. Суд вимагає, щоб постанова про тримання під вартою містила конкретні підстави і встановлювала точну тривалість такого заходу ([Meloni проти Швейцарії](#), § 53). Крім того, органи влади повинні розглянути можливість застосування менш інтрузивних заходів, ніж тримання під вартою ([Ambruszkiewicz проти Польщі](#), § 32).

9) Деякі прийнятні процесуальні порушення

35. Наступні процесуальні порушення були визнані такими, що не тягнуть за собою незаконності тримання заявника під вартою:

- Неповідомлення обвинуваченому про постанову про тримання під вартою не було визнано «грубим або очевидним порушенням» в розумінні практики Суду, оскільки органи влади дійсно вважали, що заявника було повідомлено про цю постанову (*Marturana проти Італії*, § 79; однак у справі *Voskuil проти Нідерландів* Суд встановив порушення, оскільки влада не повідомила про взяття під варту протягом встановленого законом строку: знадобилось 3 дні замість двадцяти чотирьох годин);
- Звичайна канцелярська помилка в постанові про взяття під варту або тримання під вартою, яку було пізніше виправлено органом судової влади (*Nikolov проти Болгарії*, § 63; *Douiyeb проти Нідерландів* [ВП], § 52);
- Заміна формальних підстав для тримання заявника під вартою з огляду на факти, зазначені судами на підтримку своїх висновків (*Gaidjurgis проти Литви* (дс.)). Однак нездатність назвати адекватну причину такої заміни може дозволити Суду дійти висновку про порушення статті 5 § 1 (*Calmanovici проти Румунії*, § 65).

10) Затримка виконання постанов про звільнення

36. Неприпустимо, щоб у будь-якій правовій державі людина продовжувала перебувати під вартою, незважаючи на наявність судової постанови про її звільнення (*Assanidze проти Грузії* [ВП], § 173). Однак Суд визнає, що у деяких випадках затримки у виконанні рішення про звільнення затриманого зрозумілі і часто неминучі. Однак, національні органи влади повинні докладати зусиль для того, щоб звести їх до мінімуму (*Giulia Manzoni проти Італії*, § 25). Затримку у виконанні рішення про звільнення заявника «негайно» більш ніж на одинадцять годин було визнано порушенням статті 5 § 1 Конвенції (ibid.; *Quinn проти Франції*, §§ 39-43).

III. ПРАВОМІРНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 5 § 1

А. Позбавлення свободи після засудження

Стаття 5 § 1 (а)

«1. (...) Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:

(а) законне ув'язнення особи після її засудження компетентним судом;»

1) Наявність засудження

37. Стаття 5 § 1 (а) застосовується до будь-якого «засудження», проголошеного судом, яке передбачає позбавлення волі, та не передбачає жодних відмінностей залежно від юридичного характеру правопорушення, у скоєнні якого особу було визнано винною, незалежно від того, належить воно до кримінальних чи дисциплінарних правопорушень відповідно до внутрішнього законодавства відповідної держави (*Engel і Інші проти Нідерландів*, § 68; *Galstyan проти Вірменії*, § 46).

38. Це поняття означає як встановлення вини, так і призначення покарання або іншого заходу, котрий передбачає позбавлення свободи (*Del Río Prada проти Іспанії* [ВП], § 125; *James, Wells і Lee проти Сполученого Королівства*, § 189; *М. проти Німеччини*, § 87; *Van Droogenbroeck проти Бельгії*, § 35; *В. проти Австрії*, § 38).

39. Дане положення не перешкоджає державам-учасникам у виконанні постанов про тримання під вартою, виданих компетентними судами за межами їхньої території ([X проти Федеративної Республіки Німеччини](#), рішення Комісії від 14 грудня 1963 року). Хоча держави-учасниці не зобов'язані перевіряти відповідність судових процедур, які призвели до засудження, усім вимогам статті 6 ([Drozd i Janousek проти Франції і Іспанії](#), § 110), проте обвинувальний вирок не може бути винесений внаслідок кричущої відмови у правосудді ([Ilaşcu і Інші проти Молдови і Росії](#) [ВП], § 461; [Stoichkov проти Болгарії](#), § 51). Якщо засудження є наслідком судового розгляду, котрий був «явно таким, що суперечить положенням статті 6 або закріпленим у ній принципам», то спричинене ним позбавлення свободи не може вважатись виправданим відповідно до статті 5 § 1 (а) ([Willcox і Hurford проти Сполученого Королівства](#) (dec.), § 95).

2) Компетентний суд

40. Термін «суд» позначає органи, які не лише мають загальні фундаментальні характеристики, серед яких найважливішою є незалежність від виконавчої влади та від сторін у справі, але також надають гарантії судової процедури ([Weeks проти Сполученого Королівства](#), § 61; [De Wilde, Ooms і Versyp проти Бельгії](#), § 78). Проте форми процедури не обов'язково повинні бути ідентичними в кожній справі, в якій необхідне втручання суду. Для того, щоб визначити, чи забезпечує процедура належні гарантії, необхідно враховувати особливий характер обставин, за яких відбувається провадження (ibid.).

41. Крім того, такий орган повинен не лише надавати рекомендації, але й мати повноваження приймати рішення про законність тримання під вартою та видавати наказ про звільнення, якщо тримання під вартою є незаконним ([X. проти Сполученого Королівства](#), § 61; [Weeks проти Сполученого Королівства](#), § 61).

42. Суд не є «компетентним», якщо його склад не було «встановлено відповідно до закону» ([Yefimenko проти Росії](#), §§ 109-11).

3) Позбавлення волі повинно здійснюватися «після» засудження

437. Поняття «після» означає не тільки те, що ув'язнення повинно відбуватися після винесення обвинувального вироку з точки зору часу: крім того, ув'язнення повинно бути результатом, наслідком засудження, залежати від чи здійснюватися в силу обвинувального вироку. Іншими словами, повинен існувати достатній причинно-наслідковий зв'язок між засудженням та відповідним позбавленням волі ([Del Río Prada проти Іспанії](#) [ВП], § 124; [James, Wells і Lee проти Сполученого Королівства](#), § 189; [Monnell і Morris проти Сполученого Королівства](#), § 40).

448. Проте, з плином часу, причинно-наслідковий зв'язок поступово слабшає та зрештою може бути розірваний за умов, коли рішення про відмову у звільненні та повторне ув'язнення (в тому числі продовження запобіжного ув'язнення) ґрунтувались на підставах, не пов'язаних з цілями законодавчого органу або суду, що постановив вирок, або на міркуваннях, які були необґрунтованими з огляду на такі цілі. За таких обставин тримання під вартою, яке спочатку було законним, перетворилося б на свавільне позбавлення свободи, несумісне зі статтею 5 ([Del Río Prada проти Іспанії](#) [ВП], § 124; і [H.W. проти Німеччини](#), § 102; [M. проти Німеччини](#), § 88 щодо продовження запобіжного ув'язнення).

459. Вираз «після винесення обвинувального вироку» не може тлумачитися обмежувально, як такий, що стосується лише остаточного обвинувального вироку, оскільки в такому випадку виключається арешт засуджених осіб, які постали перед судом, перебуваючи на волі. Також не можна не враховувати той факт, що вина особи, яку було взято під варту під час апеляційного чи касаційного провадження, була

встановлена в ході судового процесу, який відповідав вимогам статті 6 ([Wemhoff проти Німеччини](#), § 9).

46. Підпункт (а) статті 5 § 1 застосовується, коли психічно хворі поміщуються в психіатричні заклади після винесення обвинувального вироку ([Radu проти Німеччини](#), § 97; [X. проти Сполученого Королівства](#), § 39). Проте, даний підпункт не поширюється на випадки поміщення осіб у такі заклади після винесення виправдального вироку ([Luberti проти Італії](#), § 25).

4) Значення апеляційного провадження

47. Тримання під вартою, в принципі, буде законним, якщо воно здійснюється відповідно до судової постанови. Якщо у подальшому виявляється, що суддя, ухвалюючи постанову, хибно застосував національне право, то це не обов'язково ретроспективно вплине на чинність періоду, який особа провела в місці позбавлення свободи. Конвенційні органи у Страсбурзі постійно відмовляються задовольняти скарги, які подаються засудженими в кримінальному порядку особами, коли заявники посилаються на те, що обвинувальні вирoki в їхніх справах або призначені міри покарання були визнані національними апеляційними судами такими, що спирались на фактичні або ж правові помилки ([Benham проти Сполученого Королівства](#), § 42). Проте ув'язнення після засудження є незаконним у разі, якщо воно не має підстав відповідно до внутрішнього права або є свавільним ([Tsirlis i Kouloumpas проти Греції](#), § 62).

Б. Позбавлення свободи за невиконання судового рішення або юридичного обов'язку

Стаття 5 § 1 (b)

«1. (...) Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:

(...)

(b) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;»

1) Невиконання судового рішення

48. Формулювання першої частини статті 5 § 1 (b) передбачає, що заарештована або затримана особа мала можливість виконати припис суду та не зробила цього ([Beiere проти Латвії](#), § 49).

49. Жодну особу не може бути притягнуто до відповідальності за невиконання судового припису, якщо її не було повідомлено про нього (*ibid.*, § 50).

50. Відмова особи вжити певних заходів або пройти певну процедуру до того, як уповноважений суд наказав їй зробити це, не породжує жодної презумпції для рішень, що стосуються виконання такого судового наказу ([Petukhova проти Росії](#), § 59).

55. Національні органи влади повинні встановити справедливу рівновагу між важливістю забезпечення дотримання законного припису суду в демократичному суспільстві та необхідністю поважати право на свободу. Слід враховувати такі фактори, як мета припису, можливість його виконання та строк тримання під вартою. Питання про пропорційність набуває особливого значення в загальній системі обставин ([Gatt проти Мальти](#), § 40).

51. Конвенційні інститути мають практику застосування першої частини статті 5 § 1 (b) в справах, що стосуються, наприклад, несплати судового штрафу ([Velinov проти Колишньої Югославської Республіки Македонія](#); [Airey проти Ірландії](#), рішення

Комісії), відмови у проходженні медичного обстеження, пов'язаного зі станом психічного здоров'я ([X проти Федеративної Республіки Німеччини](#), рішення Комісії від 10 грудня 1975 року), або відмови здати аналіз крові за розпорядженням суду ([X проти Австрії](#), рішення Комісії), порушення обмежень стосовно місця проживання ([Freda проти Італії](#), рішення Комісії), невиконання рішення про передачу дітей одному з батьків ([Paradis проти Німеччини](#) (déc.)), невиконання розпоряджень, що мають обов'язкову силу ([Steel і Інші проти Сполученого Королівства](#)), порушення умов звільнення під заставу ([Gatt проти Мальти](#)) і поміщення в психіатричну лікарню ([Beiere проти Ламвії](#), де рішення про утримання під вартою було визначено, як таке, що «не є законним приписом суду»).

2) Виконання обов'язку, передбаченого законом

52. Другий аспект статті 5 § 1 (b) передбачає затримання тільки для «забезпечення виконання» будь-якого зобов'язання, передбаченого законом. Таким чином, повинно мати місце невиконане зобов'язання, покладене на особу, а арешт і утримання під вартою мають проводитись з метою забезпечення його виконання, а не мати каральний характер. Щойно відповідне зобов'язання було виконано, підстава для затримання відповідно до статті 5 § 1 (b) припиняє існування ([Vasileva проти Данії](#), § 36).

53. Зобов'язання має бути певної і конкретної природи ([Ciulla проти Італії](#), § 36). Широке тлумачення спричинило б наслідки, несумісні з поняттям верховенства права ([Engel і Інші проти Нідерландів](#), § 69; [Iliya Stefanov проти Болгарії](#), § 72).

54. Зобов'язання не скоювати кримінальне правопорушення може вважатись «точним і конкретним» тільки тоді, коли місце і час ймовірного скоєння правопорушення, а також його потенційні потерпілі були зазначені з достатньою точністю. У випадку обов'язку утримуватись від певного діяння, на відміну від обов'язку вчинити конкретну дію, перш ніж дійти висновку про те, що особа не дотрималась згаданого зобов'язання, необхідно, щоб до її відома було заздалегідь доведено, що вона має утримуватись від скоєння конкретного діяння, а також, щоб ця особа виявила небажання утримуватись від таких дій ([Ostendorf проти Німеччини](#), §§ 93-94).

60. Арешт буде прийнятним в світлі положень Конвенції тільки якщо «обов'язок, передбачений законом», не може бути виконано більш м'якими засобами ([Khodorkovskiy проти Росії](#), § 136). Окрім того, принцип пропорційності передбачає необхідність встановлення рівноваги між важливістю забезпечити негайне виконання зобов'язання та важливістю права на свободу в демократичному суспільстві ([Saadi проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 70).

55. У зв'язку з цим Суд вважає суттєвими наступні аспекти: характер зобов'язання, яке впливає з відповідного законодавства, включаючи його мету і основне призначення; особу затриманого і конкретні обставини, що призвели до затримання, а також тривалість утримання під вартою ([Vasileva проти Данії](#), § 38; [Erpple проти Німеччини](#), § 37).

56. Ситуації, що розглядаються другим аспектом статті 5 § 1 (b), включають, наприклад, обов'язок пройти контроль на безпеку при в'їзді в країну ([McVeigh і Інші проти Сполученого Королівства](#), доповідь Комісії), пред'явити відомості про свою особу ([Vasileva проти Данії](#), [Novotka проти Словаччини](#) (déc.), [Sarigiannis проти Італії](#)), пройти психіатричне обстеження ([Nowicka проти Польщі](#)), залишити певну місцевість ([Erpple проти Німеччини](#)), з'явитися на допит в поліцейську дільницю ([Iliya Stefanov проти Болгарії](#), [Osyenko проти України](#) та [Khodorkovskiy проти Росії](#)), а також зобов'язання не порушувати громадський порядок, тобто не скоювати кримінальне правопорушення ([Ostendorf проти Німеччини](#)).

В. Попереднє ув'язнення

Стаття 5 § 1 (с)

1. (...) Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:

(...)

(с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;»

1) Мета арешту або тримання під вартою

57. Вираз «здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу» охоплює всі три альтернативні підстави для арешту або тримання під вартою відповідно до статті 5 § 1 (с) ([Lawless проти Ірландії](#) (№. 3), §§ 13-14; [Ірландія проти Сполученого Королівства](#), § 196).

58. Особу може бути затримано відповідно до статті 5 § 1 (с) тільки в межах кримінального провадження, з метою допровадження її до компетентного судового органу через підозру у вчиненні злочину ([Ječius проти Литви](#), § 50; [Schwabe і M.G. проти Німеччини](#), § 72).

59. Другий випадок, передбачений даним положенням («якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення»), стосується виключно запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а не арешту із запобіжною метою, коли відповідну особу ще не підозрюють у тому, що вона вже скоїла злочин ([Ostendorf проти Німеччини](#), § 82).

66. Наявність мети допровадження підозрюваного до суду має розглядатися незалежно від досягнення цієї мети. Стандарт, запроваджений статтею 5 § 1 (с), не передбачає, що поліція повинна мати достатньо доказів для пред'явлення обвинувачення в момент затримання або під час перебування під вартою ([Petkov і Profirov проти Болгарії](#), § 52; [Erdagöz проти Туреччини](#), § 51). Метою допиту під час затримання відповідно до підпункту (с) статті 5 § 1 є сприяння подальшому кримінальному розслідуванню шляхом підтвердження або зняття конкретних підозр, що обґрунтовують арешт ([Brogan і Інші проти Сполученого Королівства](#), §§ 52-54; [Labita проти Італії](#) [ВП], § 155; [O'Hara проти Сполученого Королівства](#), § 36).

60. Тримання під вартою відповідно до статті 5 § 1 (с) має бути пропорційним заходом для досягнення зазначеної мети ([Ladent проти Польщі](#), §§ 55-56).

61. Вираз «компетентний орган» має те саме значення, що і «суддя або інша посадова особа, якій закон надає право здійснювати судову владу» в статті 5 § 3 ([Schiesser проти Швейцарії](#), § 29).

2) Значення «обґрунтованої підозри»

62. «Обґрунтована підозра» у скоєнні кримінального правопорушення передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача, що відповідна особа могла вчинити злочин ([Ilgar Mammadov проти Азербайджану](#), § 88; [Erdagöz проти Туреччини](#), § 51; [Fox, Campbell і Hartley проти Сполученого Королівства](#), § 32). Таким чином, якщо судові органи не провели необхідне розслідування основних фактів справи для того, щоб перевірити обґрунтованість скарги, це є порушенням статті 5 § 1 (с) ([Stepuleac проти Молдови](#), § 73; [Elci і Інші проти Туреччини](#), § 674).

63. При цьому тлумачення поняття «обґрунтованості» буде залежати від усіх обставин справи ([Fox, Campbell і Hartley проти Сполученого Королівства](#), § 32).

64. У контексті боротьби з тероризмом, хоча Договірні держави не можуть бути зобов'язані доводити обґрунтованість підозр, що стали підставою арешту підозрюваної у тероризмі особи, шляхом розкриття конфіденційних джерел інформації, Суд постановив, що гострота проблеми боротьби з терористичними злочинами не може виправдовувати надто широке тлумачення поняття «обґрунтованості», яке призводить до знецінення гарантій, передбачених статтею 5 § 1 (с) ([*O'Hara проти Сполученого Королівства*](#), § 35).

65. Непідтверджені, засновані на чутках свідчення анонімного інформатора були визнані недостатніми для встановлення наявності «обґрунтованої підозри» причетності заявника до діяльності мафіозних структур ([*Labita проти Італії*](#), [ВП], §§ 156 і далі). З іншого боку, викривальні заяви, зроблені кілька років тому, і від яких підозрювані пізніше відмовилися, не виключали наявності обґрунтованої підозри щодо заявника. Окрім цього, це не вплинуло на законність постанови про арешт ([*Talat Tepe проти Туреччини*](#), § 61).

3) Поняття «правопорушення»

66. Термін «правопорушення» має самостійне значення, ідентичне «кримінальному правопорушенню» у статті 6. Класифікація правопорушення відповідно до національного законодавства є одним з факторів, які слід взяти до уваги. Втім, характер судового провадження і суворість покарання також мають значення ([*Benham проти Сполученого Королівства*](#), § 56).

67. Визначення терміну «правопорушення» має бути точним і конкретним: не допускається запобіжне (превентивне) тримання під вартою осіб, які розглядаються державою як такі, що становлять небезпеку через їхню постійну схильність до вчинення правопорушень ([*Guzzardi проти Італії*](#), § 102; [*Ciulla проти Італії*](#), § 40; [*M. проти Німеччини*](#), § 89; [*Shimovolos проти Росії*](#), § 54).

Г. Затримання неповнолітнього

Стаття 5 § 1(d)

1. (...) Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:

(...)

(d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до встановленого законом компетентного органу;»

1) Загальні положення

68. Відповідно до європейських стандартів та Постанови КМ (72) Комітету Міністрів Ради Європи ([*X проти Швейцарії*](#), рішення Комісії від 14 грудня 1979 року), поняття «неповнолітнього» охоплює осіб віком до 18 ([*Koniarska проти Сполученого Королівства*](#) (déc.)).

69. Пункт (d) статті 5 є не єдиним положенням, яке дозволяє затримання неповнолітнього. Він є насправді конкретним, але не винятковим прикладом обставин, за яких неповнолітню особу може бути затримано, а саме з метою а) проведення наглядових заходів виховного характеру або б) доставлення до уповноваженого органу ([*Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga проти Бельгії*](#), § 100).

2) Наглядові заходи виховного характеру

70. Перша частина статті 5 § 1 (d) дозволяє затримання на підставі судової або адміністративної постанови з метою забезпечення відвідування дитиною навчального закладу.

71. У контексті утримання під вартою неповнолітніх, слова «*засоби виховного характеру*» не повинні зводитись лише до викладання в класі. Такий нагляд повинен охоплювати багато аспектів здійснення компетентним органом батьківських прав в інтересах і для захисту відповідної особи ([P. і S. проти Польщі](#), § 147; [Ichin і Інші проти України](#), § 39; [D.G. проти Ірландії](#), § 80).

72. Підпункт (d) не перешкоджає використанню тимчасових запобіжних заходів, що передують режиму виховного нагляду, без застосування власне виховного нагляду. Однак, за таких обставин ув'язнення повинно бути якнайшвидше замінено режимом виховного нагляду у відповідному закладі (відкритому чи закритому) з ресурсами, достатніми для досягнення цієї мети ([Voicatar проти Бельгії](#), § 50).

73. У разі, коли держава обрала систему наглядових заходів виховного характеру, що передбачає позбавлення свободи, ця держава зобов'язана запровадити належні установи, що відповідають освітнім вимогам та вимогам безпеки, для того, щоб забезпечити дотримання статті 5 § 1 (d) ([A. і Інші проти Болгарії](#), § 69; [D.G. проти Ірландії](#), § 79).

74. Суд не вважає, що заклад для утримання неповнолітніх являє собою «*наглядовий захід виховного характеру*», якщо у ньому не здійснюється освітня діяльність ([Ichin і Інші проти України](#), § 39).

3) Компетентний орган

75. Другий аспект статті 5 § 1 (d) регулює законне затримання неповнолітнього з метою приведення її/його до уповноваженого органу. Відповідно до «*підготовчих матеріалів*», це положення мало на меті врегулювання питань взяття під варту неповнолітнього до початку цивільного чи адміністративного провадження, в той час як тримання під вартою у зв'язку з кримінальним провадженням мало бути охоплене статтею 5 § 1 (c).

76. Однак взяття під варту неповнолітнього, обвинуваченого у вчиненні злочину, в ході підготовки психіатричного огляду, необхідного для прийняття рішення про його психічний стан, вважається відповідним до підпункту (d) як утримання під вартою з метою доставлення неповнолітнього до компетентного органу ([X. проти Швейцарії](#), рішення Комісії від 14 грудня 1979 року).

Г. Затримання з медичних або соціальних підстав

Стаття 5 § 1 (e)

1. (...) Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:
(...)(e) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;».

1) Загальні положення

77. Стаття 5 § 1 (e) Конвенції посилається на кілька категорій осіб, а саме осіб, які є джерелами розповсюдження інфекційних захворювань, психічнохворих, алкоголіків, наркоманів і бродяг. Обставина, що поєднує усі ці категорії осіб, полягає в тому, що їх може бути позбавлено свободи для того, щоб надати їм медичну допомогу, з міркувань,

продиктованих соціальною політикою, або з медичних та соціальних підстав ([Enhorn проти Швеції](#), § 43).

78. Причиною, через яку Конвенція дозволяє позбавляти свободи всіх цих соціально неадаптованих осіб, є не тільки те, що вони можуть становити загрозу для громадської безпеки, а й те, що затримання може відповідати їхнім власним інтересам (*там само*; [Guzzardi проти Італії](#), § 98 *in fine*).

2) Запобігання поширенню інфекційних захворювань

79. Основними критеріями при оцінці «законності» затримання особи «для запобігання поширенню інфекційних захворювань» є наступні:

- чи загрожує поширення інфекційних захворювань здоров'ю або безпеці населення, і
- чи є затримання інфікованої особи останнім засобом для того, щоб запобігти поширенню хвороби, тому що менш жорсткі заходи були розглянуті і визнані недостатніми для захисту суспільних інтересів.

Якщо цих критеріїв не дотримано, то підстави для позбавлення свободи, перестають існувати ([Enhorn проти Швеції](#), § 44).

3) Затримання психічнохворих

80. Термін «психічнохворий» не піддається точному визначенню, оскільки психіатрія – це галузь, яка постійно розвивається як в медичному, так і в соціальному відношенні. Однак, цей факт не дає підстав вважати, що когось може бути затримано просто тому, що його або її погляди або поведінка відхиляються від встановлених норм ([Rakevich проти Росії](#), § 26).

81. Нікого не може бути позбавлено свободи як «психічнохворого», окрім випадку, коли всі три мінімальні умови задоволені ([Stanev проти Болгарії](#), [ВП], § 145; [D.D. проти Лівнії](#), § 156; [Kallweit проти Німеччини](#), § 45; [Shtukaturon проти Росії](#), § 114; та [Varbanov проти Болгарії](#), § 45; [Winterwerp проти Нідерландів](#), § 39):

- психічний розлад зацікавленої особи має бути достовірно доведено на основі об'єктивної медичної експертизи, окрім випадків, коли є необхідним невідкладне поміщення до лікувальної установи;
- характер психічного розладу особи має вимагати обов'язкового утримання у лікувальній установі. Має бути доведено, що позбавлення свободи є необхідним за даних обставин;
- психічний розлад, встановлений завдяки об'єктивній медичній експертизі, повинен тривати протягом усього періоду утримання у лікувальній установі.

82. Жодне позбавлення свободи особи, котру вважають психічно хворою, не може бути визнано таким, що відповідає статті 5 § 1 (е) Конвенції, якщо рішення про його вжиття було ухвалено без звернення за висновком до експерта з медицини ([Ruiz Rivera проти Швейцарії](#), § 59; [S.R. проти Нідерландів](#) (dec.), § 31).

90. Стосовно другої із зазначених вище умов, затримання особи з психічними розладами може бути необхідним не тільки у випадку, коли людина потребує терапії або іншого стаціонарного лікування для того, щоб вилікувати або полегшити її стан, а також у випадках, коли людина потребує контролю та нагляду для запобігання, наприклад, заподіяння шкоди собі чи іншим особам ([Hutchison Reid проти Сполученого Королівства](#), § 52).

Психічний стан має бути достатньо тяжким, аби вважатись «справжнім» психічним розладом ([Glien проти Німеччини](#), § 85).

83. Ухвалюючи рішення про затримання особи як «психічно хворої», державні органи влади повинні мати певну свободу дій, оскільки завданням державних органів влади є в першу чергу надання оцінки доказам, представленим перед ними в тій чи

іншій справі ([*Plesó проти Угорщини*](#), § 61; [*H.L. проти Сполученого Королівства*](#), § 98).

84. Відповідним моментом у часі, коли повинно бути достовірно встановлено, що особа є психічнохворою, за вимогами підпункту (е) статті 5 § 1, є дата прийняття рішення про вжиття заходів, які позбавляють особу свободи внаслідок такого її стану ([*О.Н. проти Німеччини*](#), § 78).

85. Коли медичні свідчення вказують на одужання, владі може бути потрібен певний час, щоб розглянути питання про звільнення заявника ([*Luberti проти Італії*](#), § 28). Однак, збереження виключно з адміністративних причин заходу, що передбачає позбавлення свободи, не може бути виправдано ([*R.L. i M.-J.D. проти Франції*](#), § 129).

86. Позбавлення свободи психічнохворих повинне здійснюватися в лікарні, клініці чи іншій відповідній установі, уповноваженій утримувати таких осіб ([*L.B. проти Бельгії*](#), § 93; [*Ashingdane проти Сполученого Королівства*](#), § 44; [*О.Н. проти Німеччини*](#), § 79).

87. З іншого боку, людину може бути тимчасово поміщено в заклад, не призначений для утримання психічнохворих, до моменту її переведення до відповідної установи, за умови, що період очікування не надто тривалий ([*Pankiewicz проти Польщі*](#), §§ 44-45; [*Morsink проти Нідерландів*](#), §§ 67-69; [*Brand проти Нідерландів*](#), §§ 64-66).

4) Затримання наркозалежних та алкоголіків

88. Стаття 5 § 1 (е) Конвенції не повинна тлумачитись тільки як дозвіл на затримання «алкоголіків» у вузькому сенсі, тобто людей з діагнозом «алкоголізм», тому що ніщо в тексті цього положення не перешкоджає державі застосовувати ці заходи до осіб, які зловживають алкоголем, з тим, щоб обмежити шкоду, яку завдає алкоголь їм самим або громадськості, або для запобігання небезпечній поведінці після вживання алкоголю ([*Kharin проти Росії*](#), § 34).

89. Таким чином, особи, які не мають медичного діагнозу «алкоголізм», але чиї дії та поведінка під впливом алкоголю становлять загрозу для громадського порядку або для них самих, можуть бути затримані для охорони громадських або їхніх власних інтересів, таких як їхнє здоров'я або особиста безпека ([*Hilda Hafsteinsdóttir проти Ісландії*](#), § 42). Це не означає, однак, що стаття 5 § 1 (е) дозволяє затримання особи тільки тому, що вона споживає алкоголь ([*Witold Litwa проти Польщі*](#), §§ 61-62).

5) Затримання бродяг

90. Судова практика стосовно «бродяг» є доволі бідною. Сфера застосування цього положення включає в себе осіб, що не мають постійного місця проживання, засобів до існування і постійного місця роботи чи професії. Ці три умови, запозичені з Кримінального кодексу Бельгії, є кумулятивними: вони мають бути поєднані одночасно відносно тієї самої особи ([*De Wilde, Ooms i Versyp проти Бельгії*](#), § 68).

Д. Затримання іноземця

Стаття 5 § 1 (f)

«1. (...) Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:

(...)

(f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції.»

1) Затримання для запобігання недозволеному в'їзду в країну

91. Стаття 5 § 1 (f) дозволяє державам контролювати свободу іноземців в контексті імміграції. У той час як перша частина цього положення дозволяє затримання осіб, котрі шукають політичного притулку, або інших іммігрантів до отримання дозволу держави на в'їзд, таке тримання під вартою повинне бути сумісним із загальною метою статті 5, яка полягає в захисті права на свободу і забезпеченні того, щоб ніхто не був свавільно позбавлений свободи ([Saadi проти Сполученого Королівства](#) [ВП], §§ 64-66).

92. Відповідь на питання про те, коли перестає застосовуватись перша частина статті 5 § 1 (f) на тій підставі, що особі було надано офіційний дозвіл на в'їзд до країни, залежить великою мірою від національного законодавства ([Suso Musa проти Мальти](#), § 97).

101. Принцип, згідно з яким не допускається свавільне утримання під вартою, стосується тримання під вартою за першою частиною статті 5 § 1 (f) тією ж мірою, що й затримання в рамках другої частини (там само, § 73).

93. «Захист від свавілля» в контексті першої частини статті 5 § 1 (f) означає, що таке затримання повинно здійснюватися сумлінно і бути тісно пов'язаним з метою запобігання несанкціонованому в'їзду людини у країну; місце і умови утримання повинні бути відповідними, оскільки цей захід застосовується не до осіб, які скоїли кримінальні правопорушення, а до іноземців, які, часто побоюючись за своє життя, втекли зі своєї країни; строк утримання під вартою не повинен перевищувати розумного строку, необхідного для цілей, що переслідуються (там само, § 74).

94. При перевірці порядку виконання постанови про взяття під варту Суд повинен взяти до уваги конкретні обставини потенційних іммігрантів ([Kanagaratnam проти Бельгії](#), § 80, де заявниця та її троє дітей перебували в закритому закладі, призначеному для дорослих, [Rahimi проти Греції](#), § 108, що стосується автоматичного вжиття заходів щодо взяття під варту неповнолітнього, який залишився без супроводу).

2) Затримання особи, щодо якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції

95. Стаття 5 § 1 (f) не вимагає, щоб взяття під варту розглядалося як обґрунтовано необхідний захід, наприклад, з метою запобігти вчиненню особою злочину або втечі. У зв'язку з цим, стаття 5 § 1 (f) передбачає інший від статті 5 § 1 (c) рівень захисту: все, що вимагається відповідно до підпункту (f) – це «вжити заходів з метою депортації або екстрадиції». Відповідно, для цілей його застосування несуттєво, чи є рішення про висилку обґрунтованим відповідно до національного законодавства або Конвенції ([Chahal проти Сполученого Королівства](#), § 112; [Їонка проти Бельгії](#), § 38; [Nasrulloev проти Росії](#), § 69; [Soldatenko проти України](#), § 109).

96. Тримання під вартою може бути виправдане у відповідності до другої частини статті 5 § 1 (f) запитами від компетентних органів, навіть якщо офіційне прохання або

наказ про екстрадицію не видано, оскільки такі запити можуть вважатися «заходами» в розумінні цього положення ([X. проти Швейцарії](#), рішення Комісії від 9 грудня 1980 року).

97. Будь-яке позбавлення свободи у відповідності до другої частини статті 5 § 1 (f) буде виправданим лише доти, доки триває процес депортації або екстрадиції. Якщо така процедура не виконується з належною ретельністю, позбавлення волі перестає бути допустимим відповідно до статті 5 § 1 (f) ([A. і Інші проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 164; [Amie і Інші проти Болгарії](#), § 72).

98. Щоб не бути кваліфікованим як свавільне, тримання під вартою, відповідно до статті 5 § 1 (f), має здійснюватися сумлінно, воно повинно бути безпосередньо пов'язане з підставою взяття під варту, на яку посилається Уряд, місце та умови тримання під вартою повинні бути належними, а його тривалість не повинна перевищувати розумного строку, необхідного для цілей, які переслідуються (там само, див. також [Yoh-Ekale Mwanje проти Бельгії](#), §§ 117-119 з додатковими посиланнями).

99. Взяття під варту з метою вислання не має за своїм характером бути каральним і має супроводжуватись належними гарантіями ([Azimov проти Росії](#), § 172).

109. Стаття 5 § 1 (f) або інші положення не передбачають дотримання рівноваги між правом людини на свободу та інтересами держави у справі захисту свого населення від загрози тероризму ([A. і Інші проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 171).

100. У Конвенції відсутні положення, що стосуються умов, за яких може бути дозволено екстрадицію, або процедури, якої необхідно дотримуватись до того, як екстрадицію буде дозволено. Навіть нетипова екстрадиція не може сама по собі вважатись порушенням Конвенції, якщо вона є результатом співпраці відповідних держав та за умови, що правовою підставою постанови про затримання біженця є ордер на його арешт, виданий владою держави його походження ([Öcalan проти Туреччини](#) [ВП], § 86; [Adamov проти Швейцарії](#), § 57).

101. Що стосується домовленостей про екстрадицію, які існують між державами, одна з яких є стороною Конвенції, а інша – ні, то норми, встановлені договором про екстрадицію, або за умови відсутності такого договору – умови співпраці таких держав, також вважаються суттєвими факторами, які мають бути взяті до уваги для визначення того, чи є арешт, що став підставою скарги до Суду, законним. Сам факт видачі біженця в результаті співпраці держав не робить затримання незаконним і, відповідно, не дає підстав для виникнення будь-яких питань в рамках статті 5 ([Öcalan проти Туреччини](#) [ВП], § 87).

102. Застосування тимчасового заходу після того, як Суд вкаже державі, яка є стороною Конвенції, що повернення особи до відповідної держави не є бажаним, не впливає як таке на вирішення питання про те, чи позбавлення цієї особи свободи відповідає вимогам статті 5 § 1 ([Gebremedhin \[Gaberamadhien\] проти Франції](#), § 74). У будь-якому випадку, взяття під варту має бути законним, а не свавільним ([Azimov проти Росії](#), § 169).

Той факт, що застосування такого заходу перешкоджає депортації особи, не робить її затримання незаконним за умови, що ведеться провадження у справі щодо її депортації, а строк тримання її під вартою не є необґрунтованим ([S.P. проти Бельгії](#) (déc.) і [Yoh-Ekale Mwanje проти Бельгії](#), § 120).

IV. ГАРАНТІЇ ДЛЯ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ СВОБОДИ

А. Повідомлення причин арешту (стаття 5 § 2)

Стаття 5 § 2

«2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.»

1) Застосовність

103. Вирази, що використовуються у статті 5 § 2, слід тлумачити незалежно і, зокрема, відповідно до цілей статті 5, які полягають у захисті кожного від свавільного позбавлення свободи. Термін «*арешт*» включає в себе більше, ніж передбачені кримінальним правом заходи, а вираз «*будь-яке обвинувачення*» вказує не на умови застосовності, а на можливий випадок, який береться до уваги. Стаття 5 § 4 не робить жодних відмінностей між особами, позбавленими свободи, на основі того, чи були вони затримані, чи взяті під варту. Таким чином, немає жодних підстав для виключення останнього зі сфери дії статті 5 § 2 ([Van der Leer проти Нідерландів](#), §§ 27-28), яка поширюється на утримання під вартою з метою екстрадиції ([Shamayev і Інші проти Грузії і Росії](#), §§ 414-415), надання медичної допомоги ([Van der Leer проти Нідерландів](#), §§ 27-28; [Х. проти Сполученого Королівства](#), § 66), а також на осіб, які були повторно взяті під варту після періоду умовного звільнення (*ibidem*; [Х. проти Бельгії](#), рішення Комісії).

2) Мета

104. Стаття 5 § 2 містить первинну гарантію того, що будь-якій заарештованій особі повинно бути повідомлено про причини позбавлення її свободи, що є невід'ємною частиною системи захисту, яка передбачена статтею 5. Якщо особі було повідомлено про причини її затримання чи тримання під вартою, вона може, якщо вважатиме за потрібне, звернутися до суду, щоб оскаржити законність свого ув'язнення відповідно до статті 5 § 4 ([Fox, Campbell і Hartley проти Сполученого Королівства](#), § 40; [Їонка проти Бельгії](#), § 50).

105. Будь-яка особа, яка має право на невідкладний розгляд своєї справи відносно правомірності взяття під варту, не може ефективно використовувати це право, якщо їй своєчасно і належним чином не повідомили про причини, через які її було позбавлено свободи ([Van der Leer проти Нідерландів](#), § 28; [Shamayev і Інші проти Грузії і Росії](#), § 413).

3) Особа, якій повинні бути повідомлені причини

106. З формулювання статті 5 § 2 ясно витікає обов'язок держави надати конкретну інформацію особі або її представникові ([Saadi проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 53, підтверджене Великою Палатою у 2008 році). Якщо заявник не в змозі отримувати інформацію, відповідні дані повинні бути надані особам, які представляють його інтереси, таким як юрист або опікун ([Х. проти Сполученого Королівства](#), Звіт Комісії, § 106; [З.Н. проти Угорщини](#), §§ 42-43).

4) *Причини має бути повідомлено «негайно»*

107. Негайність надання інформації має оцінюватися в кожному конкретному випадку відповідно до його особливостей. Утім, це положення не покладає на службову особу, яка проводить затримання, обов'язку повідомляти про всі причини такого затримання в момент арешту ([Fox, Campbell i Hartley проти Сполученого Королівства](#), § 40; [Murray проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 72).

108. Вимога «невідкладності» буде задоволена, якщо заарештованій особі буде роз'яснено причини її арешту протягом декількох годин ([Kerr проти Сполученого Королівства](#) (déc.); [Fox, Campbell i Hartley проти Сполученого Королівства](#), § 42).

5) *Порядок, відповідно до якого повідомляються причини*

109. Причини не обов'язково повинні бути вказані в тексті рішення, що є підставою для взяття під варту, і не обов'язково повинні бути викладені в письмовій або в якійсь особливій формі ([X проти Німеччини](#), рішення Комісії від 13 січня 1978 року; [Kane проти Кіпру](#) (déc.)).

Проте, якщо стан особи, котра має розумову відсталість, протягом даного провадження не було належно враховано, то не можна вважати, що їй було надано необхідну інформацію, котра дозволила б їй ефективно і свідомо скористатись правом, гарантованим статтею 5 § 4, оскаржити законність взяття під варту, якщо тільки замість цієї особи не було повідомлено адвоката або іншу уповноважену законом особу ([Z.N. проти Угорщини](#), § 41).

110. Причини арешту можуть бути повідомлені або з'ясовані під час опитування або допиту після арешту ([Fox, Campbell i Hartley проти Сполученого Королівства](#), § 41; [Murray проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 77; [Kerr проти Сполученого Королівства](#) (déc.)).

111. Заарештовані особи не можуть стверджувати, що не розуміють причин свого затримання, якщо їх було заарештовано одразу ж після вчинення кримінального або іншого умисного правопорушення ([Dikme проти Туреччини](#), § 54), або якщо вони знали про подробиці стверджуваного правопорушення, які були вказані у попередніх постановках про взяття під варту та екстрадицію ([Öcalan проти Туреччини](#) (déc.)).

6) *Необхідний обсяг інформації про причини*

112. Достатність наданої інформації має оцінюватися залежно від конкретних обставин кожної справи ([Fox, Campbell i Hartley проти Сполученого Королівства](#), § 40). Однак, простого зазначення правових підстав арешту недостатньо для відповідності цілям статті 5 § 2 (там само, § 41; [Murray проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 76; [Kortesis проти Греції](#), §§ 61-62).

113. Заарештованим особам необхідно повідомити простою, доступною, непрофесійною мовою про істотні правові та фактичні підстави для арешту, щоб надати їм змогу, якщо вони вважають за потрібне, звернутися до суду для оскарження законності арешту відповідно до статті 5 § 4 ([Fox, Campbell i Hartley проти Сполученого Королівства](#), § 40; [Murray проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 72). Втім, стаття 5 § 2 не вимагає, щоб інформація містила повний перелік висунутих звинувачень проти заарештованого ([Bordovskiy проти Росії](#), § 56; [Nowak проти України](#), § 63; [Gasiņš проти Латвії](#), § 53).

114. У випадку, коли особа заарештована з метою екстрадиції, інформація може надаватись у ще меншому обсязі ([Suso Musa проти Мальти](#), §§ 113 і 116; [Kaboulov проти України](#), § 144; [Bordovskiy проти Росії](#), § 56), оскільки арешт для таких цілей не вимагає наявності рішення по суті обвинувачення ([Bejaoui проти Греції](#), рішення

Комісії). Проте, таким особам необхідно надати достатню інформацію, щоб вони мали можливість звернутися до суду для розгляду правомірності їх затримання відповідно до статті 5 § 4 ([Shamayev і Інші проти Грузії і Росії](#), § 427).

7) *Зрозумілою мовою*

115. Коли ордер на арешт, у випадку його наявності, написаний мовою, яку заарештований не розуміє, вимоги статті 5 § 2 будуть дотримані під час подальшого допиту, в процесі якого йому повідомлять причини арешту зрозумілою для нього мовою ([Delcourt проти Бельгії](#), рішення Комісії).

116. Однак, у ситуаціях, коли з цією метою залучають перекладача, влада повинна забезпечити, щоб прохання щодо перекладу було сформульовано ретельно і чітко ([Shamayev і Інші проти Грузії і Росії](#), § 425).

Б. Право негайно постати перед суддею (стаття 5 § 3)

Стаття 5 § 3

«3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту "с" пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу...»

1) *Мета положення*

117. Стаття 5 § 3 Конвенції передбачає гарантії проти свавільного або необґрунтованого позбавлення свободи осіб, заарештованих або затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення ([Aquilina проти Мальти](#) [ВП], § 47; [Stephens проти Мальти](#) (№ 2), § 52).

118. Судовий контроль за втручанням з боку органу виконавчої влади в право людини на свободу є невід'ємним елементом гарантії, що міститься в статті 5 § 3 ([Brogan і Інші проти Сполученого Королівства](#), § 58; [Pantea проти Румунії](#), § 236; [Asenov і Інші проти Болгарії](#), § 146). Судовий контроль, передбачений принципом верховенства права, є «одним з основоположних принципів демократичного суспільства ... про який прямо говориться у преамбулі до Конвенції» і «на якому ґрунтується вся Конвенція» ([Brogan і Інші проти Сполученого Королівства](#), § 58).

119. Судовий контроль служить ефективною гарантією захисту від можливого неналежного поведіння, ризик якого є максимальним на початковому етапі затримання, а також від зловживання повноваженнями, покладеними на співробітників правоохоронних органів або інших органів влади, які повинні здійснюватись суворо в обмежених цілях і виключно відповідно до встановленого порядку ([Ladent проти Польщі](#), § 72).

2) *Швидкий і автоматичний судовий контроль*

120. Вступна частина статті 5 § 3 має на меті забезпечення швидкого і автоматичного судового контролю за затриманням, яке здійснюється поліцейським або адміністративним органом відповідно до положень пункту 1 (с) ([De Jong, Baljet і Van den Brink проти Нідерландів](#), § 51; [Aquilina проти Мальти](#) [ВП], §§ 48-49).

121. Судовий контроль при першому доставленні заарештованої особи повинен перш за все бути негайним, щоб забезпечити виявлення будь-якого жорстокого поведіння, а також звести до мінімуму будь-яке необґрунтоване втручання в особисту

свободу. Суворі обмеження в часі, що накладаються цією вимогою, не передбачають широкого тлумачення, інакше це б призвело до серйозного послаблення процесуальних гарантій на шкоду особі та до ризику знищення самої сутності права, захищеного в цьому положенні ([McKay проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 33).

122. Стаття 5 § 3 не передбачає можливих винятків з вимоги, щоб особа негайно постала перед суддею чи іншою посадовою особою, наділеною судовою владою, після арешту чи взяття під варту, навіть якщо такі дії були проведені за участю судді ([Bergmann проти Естонії](#), § 45).

123. Будь-який строк, що перевищує чотири дні, зазвичай є надто довгим ([Oral i Atabay проти Туреччини](#), § 43; [McKay проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 47; [Nastase-Silvestru проти Румунії](#), § 32). Більш короткі строки також можуть порушувати вимогу негайності, якщо немає особливих труднощів або виняткових обставин, які перешкоджають владі доставити заарештованого до судді раніше ([Gutsanovi проти Болгарії](#), §§ 154-59; [Ipek i Inisi проти Туреччини](#), §§ 36-37; і [Kandzhov проти Болгарії](#), § 66).

Вимога невідкладності є ще суворішою у випадку, коли взяття поліцією під варту є продовженням строку реального позбавлення свободи ([Vassis i Inisi проти Франції](#), § 60, стосовно взяття під варту членів екіпажу морського судна у відкритому океані).

124. Той факт, що заарештований мав доступ до судового органу, не є достатнім для дотримання вимог вступної частини статті 5 § 3 ([De Jong, Baljet i Van den Brink проти Нідерландів](#), § 51; [Pantea проти Румунії](#), § 231).

125. Судовий контроль за триманням під вартою повинен бути автоматичним і не може залежати від попередньої заяви затриманої особи ([McKay проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 34; [Varga проти Румунії](#), § 52; [Viorel Burzo проти Румунії](#), § 107). Така вимога не тільки змінила б суть гарантії, яка передбачена статтею 5 § 3 і яка відрізняється від гарантії за статтею 5 § 4 Конвенції, що забезпечує право звернутися до суду для перевірки правомірності тримання під вартою. Крім того, втратила б сенс сама гарантія відповідно до статті 5 § 3, яка полягає в захисті особи від свавільного затримання шляхом забезпечення незалежної та ретельної судової перевірки правового акту стосовно позбавлення волі ([Aquilina проти Мальти](#) [ВП], § 49; [Niedbala проти Польщі](#), § 50).

126. Автоматичний характер контролю необхідний для досягнення мети цього положення, оскільки особа, яка була піддана жорстокому поводженню, може бути нездатна подати заяву до суду про перегляд правомірності її ув'язнення. Це так само стосується і інших уразливих категорій арештованих, наприклад, осіб з психічними розладами або осіб, які не володіють мовою, якою спілкується посадова особа, наділена судовою владою ([McKay проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 34; [Ladent проти Польщі](#), § 74).

3) Поняття посадової особи, наділеної судовою владою

127. Вираз «суддя або інша особа, уповноважена законом здійснювати судову владу», є синонімом слова «компетентний судовий орган» в статті 5 § 1 (с) ([Schiesser проти Швейцарії](#), § 29).

128. Здійснення «судової влади» не обов'язково обмежується розглядом судових спорів. Стаття 5 § 3 включає в себе посадових осіб прокуратури, а також суддів, що засідають у судах (там само, § 28).

129. «Посадова особа», згадана в пункті 3, повинна надавати гарантії, що відповідають «судовій» владі, покладеній на неї відповідно до закону (там само, § 30).

130. Формальні, очевидні вимоги, встановлені у «законі», на відміну від стандартної практики, особливо важливі для визначення судового органу, який має

право на прийняття рішення щодо свободи людини ([Hood проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 60; [De Jong, Baljet i Van den Brink проти Нідерландів](#), § 48).

131. «Посадова особа» не ідентична «судді», але повинна мати деякі ознаки останнього, тобто відповідати певним умовам, кожна з яких представляє собою гарантію для заарештованого ([Schiesser проти Швейцарії](#), § 31).

4) Незалежність

132. Першою з таких умов є незалежність від виконавчої влади та інших сторін. Це не означає, що «посадова особа» не може бути жодною мірою підпорядкована іншим суддям чи посадовим особам за умови, що вони самі користуються такою незалежністю (*ibid.*).

133. Посадова особа, яка володіє судовими повноваженнями та має компетенцію ухвалювати рішення щодо тримання під вартою, може також виконувати інші обов'язки, однак при цьому існує ризик того, що її неупередженість може викликати обґрунтовані сумніви з боку тих, кого стосується її рішення, якщо така посадова особа має право брати участь у подальшому розгляді в якості представника обвинувачення ([Huber проти Швейцарії](#), § 43; [Brincat проти Італії](#), § 20).

134. У зв'язку з цим, суттєве значення мають об'єктивні обставини на момент ухвалення рішення про взяття під варту: якщо потім виявляється, що «посадова особа, уповноважена відповідно до закону здійснювати судову владу», може пізніше брати участь у подальшому кримінальному провадженні як представник сторони обвинувачення, її незалежність та неупередженість можуть бути піддані сумнівам (*ibid.*, § 21; [Hood проти Сполученого Королівства](#), § 57; [Nikolova проти Болгарії](#) [ВП], § 49; [Pantea проти Румунії](#), § 236).

5) Процесуальна вимога

135. Процесуальна вимога зобов'язує «посадову особу» вислухати особу, яку доставлено, перш ніж ухвалити відповідне рішення ([Schiesser проти Швейцарії](#), § 31; [De Jong, Baljet i Van den Brink проти Нідерландів](#), § 51; [Nikolova проти Болгарії](#) [ВП], § 49; [Aquilina проти Мальти](#) [ВП], § 50).

136. Присутність адвоката в судовому засіданні не є обов'язковою ([Schiesser проти Швейцарії](#), § 36). Однак, недопущення адвоката до слухання може негативно вплинути на здатність заявника представити свою справу ([Lebedev проти Росії](#), §§ 83-91).

6) Матеріально-правова вимога

(а) Перегляд постанови про позбавлення свободи щодо суті

137. Матеріально-правова вимога покладає на «посадову особу» зобов'язання розглянути обставини на користь чи проти затримання та ухвалити рішення на підставі правових критеріїв про наявність причин для затримання ([Schiesser проти Швейцарії](#), § 31; [Pantea проти Румунії](#), § 231). Іншими словами, стаття 5 § 3 вимагає від судової посадової особи розгляду тримання під вартою щодо суті ([Aquilina проти Мальти](#) [ВП], § 47; [Krejcir проти Республіки Чехія](#), § 89).

138. У рамках першої автоматичної перевірки обставин арешту та взяття під варту повинні розглядатися питання його законності, а також існування обґрунтованої підозри в тому, що заарештована особа скоїла правопорушення, тобто, чи тримання під вартою перебуває в межах допустимих винятків, викладених у статті 5 § 1 (с) ([McKay проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 40; [Oral i Atabay проти Туреччини](#), § 41).

139. Окрім питання про законність затримання, посадова особа повинна розглянути й інші питання. Розгляд, передбачений вимогами статті 5 § 3 для встановлення обґрунтованості позбавлення свободи, повинен бути достатньо широким, щоб охопити різні обставини, які свідчать на користь чи проти тримання під вартою ([Aquilina проти Мальти](#) [ВП], § 52).

140. З урахуванням конкретних обставин тієї чи іншої справи перевірка на предмет законності може бути обмеженою, порівняно з тією, що передбачена статтею 5 § 4 ([Stephens проти Мальти](#) (№ 2)), § 58).

(б) Повноваження ухвалювати рішення про звільнення

141. Якщо немає жодних причин для виправдання тримання під вартою, «посадова особа» повинна мати повноваження винести обов'язкове розпорядження про звільнення затриманого ([Assenov і Інші проти Болгарії](#), § 146; [Nikolova проти Болгарії](#) [ВП], § 49; [Niedbala проти Польщі](#), § 49; [McKay проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 40).

142. З метою мінімізації затримок вкрай бажано, щоб посадова особа, яка має судові повноваження та проводить перший автоматичний перегляд законності та наявності підстав для тримання під вартою, також мала б повноваження розглядати звільнення під заставу. Однак, це не є вимогою Конвенції, і, в принципі, ці питання можуть бути вирішені двома судовими посадовими особами у межах встановленого терміну. У будь-якому випадку, тлумачачи практику, не вимагається, щоб розгляд звільнення під заставу відбувався швидше, ніж при першому автоматичному контролі, який, за визначенням Суду, повинен відбутися не пізніше, ніж через чотири дні (*ibidem*, § 47).

В. Право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення під час провадження (стаття 5 § 3)

Стаття 5 § 3

«3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту с) пункту 1 цієї статті, (...) йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання.»

1) Період часу, який береться до уваги

143. При визначенні строку тримання під вартою в очікуванні суду, відповідно до статті 5 § 3 Конвенції, період, який слід враховувати, починається в день затримання обвинуваченого і закінчується в день винесення вироку, навіть якщо його винесено тільки судом першої інстанції (див., наприклад, [Solmaz проти Туреччини](#), §23-24; [Kalashnikov проти Росії](#), § 110; [Wemhoff проти Німеччини](#)).

144. У силу суттєвого зв'язку між статтею 5 § 3 Конвенції та параграфом 1(с) цієї статті, особа, засуджена в першій інстанції, не може розглядатися як особа, взята під варту «з метою doprowadzenia її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення», як зазначено в останньому положенні, а знаходиться у стані, передбаченому статтею 5 § 1(а), котра санкціонує позбавлення волі «після засудження компетентним судом» (див. серед інших, [Belevitskiy проти Росії](#), §. 99; [Piotr Baranowski проти Польщі](#), § 45; [Górski проти Польщі](#), § 41).

2) Загальні принципи

145. Друга частина статті 5 § 3 не надає судовим органам вибору між тим, щоб притягнути обвинуваченого до суду у розумний строк або тимчасово звільнити його. До засудження обвинувачений повинен вважатися невинним, і мета такого положення полягає передусім у забезпеченні тимчасового звільнення, якщо продовження його затримання більше не є обґрунтованим.

146. Тому безперервне тримання під вартою у конкретному випадку може бути виправдане тільки за наявності дійсної необхідності захисту суспільних інтересів, яка, незважаючи на презумпцію невинуватості, має переважне значення порівняно з вимогою поваги до особистої свободи відповідно до статті 5 Конвенції.

147. Відповідальність за те, щоб у кожному конкретному випадку тривалість попереднього ув'язнення обвинуваченого не перевищувала розумний строк, покладається у першу чергу на національні судові органи. З цією метою вони повинні, з огляду на принцип презумпції невинуватості, вивчити всі факти, що свідчать на користь або проти існування необхідності захисту суспільних інтересів, яка б виправдовувала відступ від принципу поваги до особистої свободи за статтею 5. Ці міркування повинні фігурувати у рішеннях, винесених за клопотаннями про звільнення. Суд повинен встановити факт наявності чи відсутності порушення статті 5 § 3, головним чином, на основі причин, вказаних у цих рішеннях, і встановлених фактів, викладених заявником в його скаргах.

148. Збереження обґрунтованої підозри у тому, що заарештована особа вчинила злочин, є обов'язковою умовою законності продовження тримання під вартою, але з перебігом певного часу цього недостатньо. І Суд має встановити, чи продовжували інші підстави, наведені судовими органами, виправдовувати позбавлення свободи. Якщо ці підстави були «доречними» та «достатніми», Суд має також з'ясувати, чи виявили компетентні національні органи «особливу ретельність» у провадженні справи”.

149. Таким чином, національні суди зобов'язані переглядати правомірність попереднього ув'язнення осіб, які чекають суду, з метою забезпечення їх звільнення, коли обставини більше не виправдовують продовження тримання під вартою. Принаймні, на початковому етапі існування обґрунтованої підозри може виправдати тримання під вартою, але настає момент, коли цього вже не достатньо. Питання розумності терміну тримання під вартою не може бути оцінене абстрактно, але повинне оцінюватися в кожному конкретному випадку відповідно до його особливостей, бо немає встановлених строків, які застосовувалися б до кожної справи ([McKay проти Сполученого Королівства](#) [ВП], §§ 41-45; [Bykov проти Росії](#) [ВП], §§ 61-64; [Idalov проти Росії](#) [ВП], §§ 139-141; див. також [Labita проти Італії](#) [ВП], §§ 152-153; та [Kudla проти Польщі](#) [ВП], §§ 110-111).

150. Аргументи на користь і проти звільнення не можуть бути «загальними та абстрактними» ([Boicenco проти Молдови](#), § 142; [Khudoyorov проти Росії](#), § 173), але повинні стосуватись специфічних фактів і особистих обставин заявника, які виправдовують його тримання під вартою ([Aleksanyan проти Росії](#), § 179).

151. Квазі-автоматичне продовження утримання під вартою суперечить гарантіям, викладеним у статті 5 § 3 ([Tase проти Румунії](#), § 40).

152. Тягар доказування у цих питаннях не повинен перерозподілятися так, щоб на затриману особу покладался обов'язок доводити наявність підстав для її звільнення ([Bykov проти Росії](#) [ВП], § 64).

153. Якщо національний суд не вказав у своєму рішенні обставини, які могли існувати на момент такого рішення і виправдовували б тримання особи під вартою, Суд не повинен встановлювати їх самостійно та займати місце національного суду, який санкціонував тримання під вартою (*ibid.*, § 66; [Giorgi Nikolaishvili проти Грузії](#), § 77). Лише за допомогою обґрунтованих рішень може бути забезпечений суспільний контроль за здійсненням правосуддя ([Tase проти Румунії](#), § 41).

3) Підстави для продовження тримання під вартою

154. Практика Суду, заснована на Конвенції, сформулювала чотири засадові причини для відмови у звільненні під заставу: а) ризик того, що підсудний не з'явиться в судове засідання; б) ризик того, що підсудний вживатиме заходів для запобігання відправленню правосуддя; в) він скоїть інші правопорушення або; г) стане причиною порушення громадського порядку ([Tiron проти Румунії](#), § 37; [Smirnova проти Росії](#), § 59; [Piruzyan проти Вірменії](#), § 94).

а) Ризик втечі

155. Ризик втечі не може бути встановлений лише на основі суворості можливого вироку. Оцінка такого ризику має проводитись з посиланням на низку інших факторів, які можуть або підтвердити існування ризику втечі, або вказати, що вона маловірогідна і необхідність в утриманні під вартою відсутня ([Panchenko проти Росії](#), § 106).

156. Ризик втечі має оцінюватися у світлі факторів, пов'язаних з характером особи, її моральністю, місцем проживання, родом занять, майновим станом, сімейними зв'язками та усіма видами зв'язку з країною, в якій така особа піддається кримінальному переслідуванню ([Becciev проти Молдови](#), § 58).

157. Ризик втечі не виникає лише за відсутності постійного місця проживання ([Sulaoja проти Естонії](#), § 64).

158. Ризик втечі зменшується зі збігом часу, проведеного під вартою ([Neumeister проти Австрії](#), § 10).

159. Хоча тяжкість можливого покарання є належною обставиною в оцінці ризику того, що обвинувачений може втекти, проте вона не може сама по собі служити виправданням тривалого попереднього ув'язнення ([Idalov проти Росії](#) [ВП], § 145; [Garycki проти Польщі](#), § 47; [Chraidi проти Німеччини](#), § 40; [Ilijkov проти Болгарії](#), §§ 80-81).

160. Хоча загалом вираз «стан доказів» може бути важливим фактором, що свідчить про наявність в минулому і зараз серйозних ознак вини, проте сам по собі він не може служити виправданням тривалого тримання під вартою ([Dereci проти Туреччини](#), § 38).

б) Перешкоджання судовому розгляду

161. Ризик того, що обвинувачений буде перешкоджати належному відправленню судочинства, не може оцінюватись абстрактно, факт такого перешкоджання має бути підтверджено доказами ([Becciev проти Молдови](#), § 59).

162. Ризик тиску на свідків може бути визнано на початкових стадіях процесу ([Jarzynski проти Польщі](#), § 43).

163. Однак з плином часу інтереси слідства стають недостатніми для тримання підозрюваного під вартою: за нормального перебігу подій ризику зменшуються з часом завдяки проведенню дізнання, перевірок, дачі показань ([Clooth проти Бельгії](#), § 44).

с) Повторне скоєння правопорушень

164. Тяжкість обвинувачення може служити для суду підставою для постановлення рішення про поміщення та утримання підозрюваного під вартою з метою запобігання спробі вчинення інших правопорушень. Однак необхідно, щоб небезпека була явною, а запобіжний захід – необхідним в світлі обставин справи і, зокрема, біографії та характеристики особи, про яку йдеться (*ibid.*, § 40).

165. Наявність судимості може стати підставою для обґрунтування того, що обвинувачений може вчинити новий злочин ([Selçuk проти Туреччини](#), § 34; [Matznetter проти Австрії](#), § 9).

166. Відсутність роботи або сім'ї не дає підстав вважати, що особа схильна до повторного вчинення злочинів ([Sulaoja проти Естонії](#), § 64).

d) Охорона громадського порядку

167. Вважається, що деякі злочини в силу їхньої особливої тяжкості і суспільної реакції на них можуть призвести до порушення громадського порядку, що може виправдати тримання під вартою, принаймні тимчасово. У виняткових випадках цей фактор може бути враховано з огляду на цілі Конвенції, принаймні тією мірою, якою національне законодавство визнає поняття порушення громадського порядку, викликаного злочином.

168. Однак цю підставу можна вважати належною і достатньою тільки за умови, що вона ґрунтується на фактах, які свідчать про те, що звільнення обвинуваченого насправді призведе до порушень громадського порядку. Крім того, тримання під вартою вважається законним лише доти, доки існує загроза порушення громадського порядку. Тримання під вартою не повинно бути продовжене лише через очікуване покарання у вигляді позбавлення волі ([Letellier проти Франції](#), §51; [I.A. проти Франції](#), § 104; [Prencipe проти Монако](#), §79; [Tiron проти Румунії](#), §§ 41-42).

4) Особлива ретельність

169. Складність і специфіка розслідування є факторами, які необхідно враховувати при визначенні того, чи виявили органи влади «особливу ретельність» під час провадження у справі ([Scott проти Іспанії](#), § 74).

170. Право обвинуваченого на прискорений розгляд його справи не повинно створювати необґрунтованих перешкод для належного виконання своїх обов'язків судовими органами ([Shabani проти Швейцарії](#), § 65; [Sadegül Özdemir проти Туреччини](#), § 44).

5) Альтернативні заходи

171. При вирішенні питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою суд зобов'язаний розглянути альтернативні заходи забезпечення явки особи до суду ([Idalov проти Росії](#) [ВП], § 140). Це положення проголошує не тільки право на «розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження», але також встановлює, що «звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання» ([Khudoyorov проти Росії](#), § 183; [Lelièvre проти Бельгії](#), § 97; [Shabani проти Швейцарії](#), § 62).

6) Звільнення під заставу

172. Гарантії, передбачені статтею 5 § 3 Конвенції, покликані в першу чергу забезпечити не відшкодування шкоди, а, зокрема, явку обвинуваченого на слухання. Тому розмір застави має оцінюватись в першу чергу «з огляду на особу підсудного, належну йому власність, його стосунки з поручителями, іншими словами, з огляду на впевненість у тому, що перспектива втрати застави або заходів проти його поручителів у випадку його неявки до суду буде достатньою для того, щоб стримати його від втечі» ([Mangouras проти Іспанії](#) [ВП], § 78; [Neumeister проти Австрії](#), § 14).

173. Застава необхідна лише тоді, коли існують підстави для тримання під вартою (*Musuc проти Молдови*, § 42; *Aleksandr Makarov проти Росії*, § 139). Якщо ризику втечі можна уникнути за допомогою застави або інших гарантій, обвинуваченого слід звільнити, враховуючи, що у нього менше причин для втечі, коли очікується м'якше покарання (*Vrenčev проти Сербії*, § 76). Влада має визначати з однаковою ретельністю як розмір застави, так і необхідність продовження тримання особи під вартою (див., серед інших, *Piotr Osuch проти Польщі*, § 39; *Božilov проти Болгарії*, § 60; *Skrobol проти Польщі*, § 57).

174. Крім того, розмір застави має бути належним чином обґрунтовано у рішенні, яке встановлює заставу (*Georgieva проти Болгарії*, §§ 15 і 30-31), також має бути враховано матеріальне становище обвинуваченого (підсудного) (*Hristova проти Болгарії*, § 111) та його платоспроможність (*Toshev проти Болгарії*, §§ 69-73). За певних обставин небезпідставним також буде взяття до уваги суми збитку, що ставиться йому в провину (*Mangouras проти Іспанії* [ВП], §§ 81 та 92).

175. Автоматична відмова у заставі в силу закону, без будь-якого судового контролю, несумісна з гарантіями статті 5 § 3 (*Piruzyan проти Вірменії*, § 105; *S.B.C. проти Сполученого Королівства*, §§ 23-24).

7) Обґрунтування усього періоду тримання під вартою

176. Положення статті 5 § 3 Конвенції не може розглядатися як таке, що дозволяє досудове тримання під вартою за умови, що його тривалість не перевищує визначеного мінімального строку. Обґрунтованість будь-якого строку тримання під вартою, яким би коротким він не був, має бути переконливо доведена владою (*Idalov проти Росії* [ВП], § 140; *Tase проти Румунії*, § 40; *Castravet проти Молдови*, § 33; *Belchev проти Болгарії*, § 82).

8) Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою неповнолітніх

177. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою неповнолітніх має застосовуватись лише як крайній захід; воно має тривати якомога менше, і у випадках необхідності такого ув'язнення неповнолітні мають утримуватись окремо від дорослих осіб (*Nart проти Туреччини*, § 31; *Güvecь проти Туреччини*, § 109).

Г. Право на розгляд судом без зволікання законності тримання під вартою (стаття 5 § 4)

Стаття 5 § 4

«4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.»

1) Мета положення

178. Стаття 5 § 4 є у Конвенції положенням *habeas corpus*. Воно забезпечує затриманій особі право вимагати перевірки правомірності її затримання (*Mooren проти Німеччини* [ВП], § 106; *Rakevich проти Росії*, § 43).

179. Той факт, що Суд не виявив жодних порушень статті 5 § 1 Конвенції, не означає, що він не зобов'язаний впевнитися у дотриманні статті 5 § 4. Ці два параграфи є окремими положеннями, і виконання одного не обов'язково вказує на дотримання

іншого ([*Douiyeб проти Нідерландів*](#) [ВП], § 57; [*Kolompar проти Бельгії*](#), § 45).

2) Характер необхідної перевірки

180. Стаття 5 § 4 надає заарештованій особі або особі, яка перебуває під вартою, право звернутися до суду з метою перевірки процесуальних та матеріальних умов, необхідних для дотримання «законності» позбавлення волі в розумінні статті 5 § 1 (див., серед іншого, [*Idalov проти Росії*](#) [ВП], § 161; [*Reinprecht проти Австрії*](#), § 31).

Поняття «законності» відповідно до статті 5 § 4 має таке ж значення, як і у статті 5 § 1, тобто будь-яка заарештована особа або особа, котра перебуває під вартою, має право на перегляд «законності» її тримання під вартою у світлі не лише вимог національного законодавства, але й Конвенції, закріплених у ній загальних принципів і мети, яку переслідують обмеження, дозволені статтею 5 § 1 ([*Suso Musa проти Мальти*](#), § 50).

181. Форми судового нагляду, які відповідають вимогам статті 5 § 4, можуть змінюватись залежно від сфери застосування і залежать від конкретного різновиду позбавлення свободи ([*М.Н. проти Сполученого Королівства*](#), § 75).

182. Не виключено, що система автоматичного періодичного перегляду судом законності тримання під вартою може забезпечити відповідність до вимог статті 5 § 4. Проте у випадку запровадження автоматичного перегляду рішення щодо законності тримання під вартою повинні мати місце «з розумними проміжками часу» ([*Abdulkhanov проти Росії*](#), §§ 209 і 212-14, щодо підсумованої практики Суду стосовно тримання під вартою відповідно до пунктів (а), (с), (е) і (f) статті 5 § 1).

183. Якщо особа утримується під вартою відповідно до пункту (с) статті 5 § 1 Конвенції, то суд має бути уповноважений з'ясувати, чи є достатні підстави підозрювати таку особу в скоєнні правопорушення, оскільки існування такої підозри, згідно з Конвенцією, є необхідною умовою законності попереднього ув'язнення ([*Nikolova проти Болгарії*](#) [ВП], § 58).

184. Якщо особу позбавлено волі згідно з обвинувальним вироком компетентного суду, процедура нагляду, передбачена статтею 5 § 4, включається в рішення суду наприкінці провадження ([*De Wilde, Ooms i Versyp проти Бельгії*](#), § 76) та не потребує подальшого перегляду. Проте у випадках, коли підстави, які виправдовують позбавлення особи свободи, з часом змінилися, обов'язковим є існування можливості звернення до органу, який задовольняє вимоги статті 5 § 4 Конвенції ([*Kafkaris проти Кіпру*](#) (déc.), § 58).

185. Відповідно до статті 5 § 4, кожна особа, яка перебуває під вартою, має право звертатись до «суду», який наділений юрисдикцією «без зволікання» вирішити, чи стало позбавлення свободи «незаконним» з огляду на нові обставини, котрі виникли після ухвалення первинного рішення, на підставі якого особу було позбавлено свободи ([*Abdulkhanov проти Росії*](#), § 208; [*Azimov проти Росії*](#), §§ 151-52).

186. Кожна психічно хвора особа, яку було примусово поміщено до психіатричної лікарні на тривалий строк, має право починати провадження «з розумними проміжками часу» з метою порушити питання щодо законності позбавлення її свободи ([*М.Н. проти Сполученого Королівства*](#), § 77, щодо нещодавно підсумованих принципів, які мають застосовуватись). Система періодичного перегляду, яка наділяє ініціативою виключно державні органи влади, сама по собі не є достатньою ([*Х. проти Фінляндії*](#), § 170; [*Raudevs проти Латвії*](#), § 82).

187. Критерій «законного позбавлення свободи» відповідно до статті 5 § 1 (е) передбачає, що перегляд законності, гарантований статтею 5 § 4 стосовно тривалого позбавлення свободи пацієнта психіатричної лікарні, має здійснюватись з огляду на сучасний стан здоров'я такого пацієнта, включно з його небезпечністю, на підставі доказів, що ґрунтуються на оновлених медичних оглядах, а не на підставі минулих

подій, які спричинили первинне рішення про позбавлення свободи ([*Juncal проти Сполученого Королівства*](#) (dec.), § 30; [*Ruiz Rivera проти Швейцарії*](#), § 60; [*H.W. проти Німеччини*](#), § 107).

188. «Суд», до якого особа може звернутися за захистом своїх прав відповідно до статті 5 § 4 Конвенції, не обов'язково має бути класичним судом, включеним у систему правосуддя держави ([*Weeks проти Сполученого Королівства*](#)), § 61). Однак такий орган повинен мати «судовий статус», тобто забезпечувати певні процесуальні гарантії. Таким чином, «суд» має бути незалежним як від виконавчої влади, так і від сторін у справі ([*Stephens проти Мальти*](#) (№ 1), § 95).

189. Процедура перегляду задовольняє вимоги Конвенції у тому випадку, коли проводиться судом з дотриманням як матеріальних, так і процесуальних норм національного законодавства та відповідно до мети статті 5, яка полягає у захисті особи від свавілля ([*Koendjibiharie проти Нідерландів*](#), § 27).

190. Незважаючи на те, що стаття 5 § 4 не зобов'язує Високі Договірні Сторони створювати другий рівень юрисдикції для перевірки законності тримання під вартою, держава, яка його створила, має надати затриманим такі самі гарантії оскарження, що й у першій інстанції ([*Kučera проти Словаччини*](#), § 107; [*Navarra проти Франції*](#), § 28; [*Toth проти Австрії*](#), § 84).

191. Стаття 5 § 4 не зобов'язує суд, який розглядає заяву про правомірність тримання під вартою, досліджувати кожен аргумент у поданні заявника. Однак суд не може нехтувати або вважати неістотними конкретні факти, на які посиляється затриманий і які можуть поставити під сумнів наявність необхідних умов «законності» позбавлення свободи відповідно до Конвенції ([*Ilijkov проти Болгарії*](#), § 94).

192. Суд повинен мати повноваження звільнити особу, якщо з'ясує, що тримання її під вартою є незаконним; повноваження суду на ухвалення рішень, що носять лише рекомендаційний характер, є недостатніми ([*Benjamin i Wilson проти Сполученого Королівства*](#), §§ 33-34).

3) Процесуальні гарантії

193. Вимога процесуальної справедливості відповідно до статті 5 § 4 не означає обов'язкового застосування одноманітного незмінного стандарту, незалежно від контексту, фактів та обставин. Незважаючи на те, що провадження, передбачене статтею 5 § 4, не завжди має обов'язково супроводжуватись тими самими гарантіями, що вимагаються статтею 6 при розгляді кримінальної або цивільної справи, воно повинне мати судовий характер та забезпечувати гарантії відповідно до характеру позбавлення волі, що розглядається ([*A. i Інші проти Сполученого Королівства*](#) [ВП], § 203; [*Idalov проти Росії*](#) [ВП], § 161).

194. Коли позбавлення свободи підпадає під дію пункту (с) статті 5 § 1, необхідним є проведення слухання ([*Nikolova проти Болгарії*](#) [ВП], § 58). Надання можливості бути заслуханим особисто або за допомогою представника займає важливе місце серед основоположних процесуальних гарантій у справах, що стосуються позбавлення свободи ([*Kampanis проти Греції*](#), § 47).

Хоча стаття 5 § 4 не вимагає заслухання ув'язненого щоразу, коли він оскаржує рішення про продовження строку тримання під вартою, проте він повинен мати можливість реалізувати своє право бути заслуханим в розумні проміжки часу ([*Catal проти Туреччини*](#), § 33; [*Altınok проти Туреччини*](#), § 45).

195. Процес має носити змагальний характер і бути заснованим на принципі рівноправності сторін ([*Reinprecht проти Австрії*](#), § 31; [*A. i Інші проти Сполученого Королівства*](#) [ВП], § 204). У випадку попереднього ув'язнення, оскільки обов'язковою умовою законності безперервного тримання особи під вартою є наявність обґрунтованої підозри у скоєнні обвинуваченим кримінального правопорушення, такий

особі має бути надано можливість оскаржити підстави обвинувачення, висунутого проти неї. Це може вимагати від суду заслухання свідків, чиї свідчення можуть вплинути на доцільність продовження терміну тримання під вартою ([Turcan проти Молдови](#), §§ 67-70).

Рівність сторін не буде забезпечено у випадку ненадання заявнику або його представникові доступу до документів у кримінальній справі, які є вирішальними для ефективного оскарження законності позбавлення свободи ([Ovsjannikov проти Естонії](#), § 72; [Fodale проти Італії](#); [Korneykova проти України](#), § 68). Важливим може бути не лише надання відповідній особі можливості бути особисто допитаній, але й надання їй ефективної допомоги з боку її адвоката ([Cernák проти Словаччини](#), § 78).

196. Принципи змагальності процесу та рівноправності сторін повинні також бути дотримані під час провадження у апеляційній інстанції (див. [Catal проти Туреччини](#), §§ 33-34 та вказані у ньому справи).

4) Вимога «невідкладності»

197. Гарантуючи ув'язненим право оскаржити законність їх тримання під вартою, стаття 5 § 4 також проголошує право таких осіб, після відкриття відповідного провадження, на судові рішення, винесене «без зволікань», щодо законності тримання під вартою та щодо негайного звільнення, якщо буде доведено незаконність тримання під вартою ([Idalov проти Росії](#) [ВП], § 154; [Baranowski проти Польщі](#), § 68). Питання про дотримання чи порушення вимоги невідкладності судового розгляду визначається в світлі обставин кожної окремої справи ([Rehbock проти Словенії](#), § 84).

198. Можливість судової перевірки повинна надаватися невдовзі після взяття особи під варту, а надалі, якщо виникає така необхідність, – у розумні проміжки часу ([Molotchko проти України](#), § 148; [Varbanov проти Болгарії](#), § 45; [Kurt проти Туреччини](#), § 123).

199. Поняття «без зволікань» (*à bref délai*) означає меншу терміновість, аніж поняття «негайно», що вживається у статті 5 § 3 ([E. проти Норвегії](#), § 64; [Brogan і Інші проти Сполученого Королівства](#), § 59).

Проте, якщо рішення про взяття особи під варту було ухвалене позасудовим органом, а не судом, то стандарт «невідкладності» судового перегляду відповідно до статті 5 § 4 наближається до стандарту «негайності», передбаченого статтею 5 § 3 ([Shcherbina проти Росії](#), §§ 65-70, у якій було визнано надмірним шістнадцятиденний строк очікування судового перегляду тримання заявника під вартою на підставі постанови прокурора).

200. Стандарт «невідкладності» є менш суворим, якщо йдеться про провадження у суді апеляційної інстанції ([Abdulkhanov проти Росії](#), § 198). Якщо первинне рішення про взяття під варту було ухвалене судом внаслідок провадження, під час якого було надано достатні гарантії належного судового розгляду, то Суд може поставитись толерантно і до тривалішого строку судового перегляду, що відбувається у суді другої інстанції ([Shcherbina проти Росії](#), § 65).

(a) Період часу, який береться до уваги

201. За відправний пункт Суд прийняв момент, коли було подано заяву про звільнення або відкрито відповідне провадження. Цей період закінчується з прийняттям остаточного рішення про законність тримання під вартою заявника, включаючи розгляд апеляційної скарги ([Sanchez-Reisse проти Швейцарії](#), § 54; [E. проти Норвегії](#), § 64).

202. Якщо звернення до суду за захистом своїх прав можливе лише після вичерпання всіх адміністративних засобів, початком перебігу цього періоду вважається початок розгляду справи адміністративним органом ([Sanchez-Reisse проти Швейцарії](#), § 54).

203. Якщо процедура перегляду передбачала проходження двох рівнів юрисдикції, для визначення, чи було дотримано вимоги «невідкладності», має бути проведена загальна оцінка ([*Hutchison Reid проти Сполученого Королівства*](#), § 78; [*Navarra проти Франції*](#), § 28).

(б) Чинники, які беруться до уваги для оцінки невідкладності

204. Термін «без зволікань» неможливо визначити абстрактно. Так само, як і поняття «розумного строку», передбачене положеннями статей 5 § 3 і 6 § 1, він визначається у світлі обставин кожної конкретної справи ([*R.M.D. проти Швейцарії*](#), § 42).

205. При оцінці невідкладності судового розгляду, що вимагається статтею 5 § 4, мають бути взяті до уваги фактори, схожі на ті, які стосуються вимоги проведення судового розгляду в межах розумного строку згідно зі статтями 5 § 3 та 6 § 1 Конвенції: наприклад, ретельність відповідних органів влади, будь-яка затримка з вини ув'язненого чи інші фактори, що спричинили затримку, але для яких держава не несе відповідальності ([*Mooren проти Німеччини*](#) [ВП], § 106; [*Kolompar проти Бельгії*](#), § 42).

206. У той час, як у справах, передбачених статтею 6 § 1, фактично діє золоте правило: одна інстанція – один рік, положення статті 5 § 4 вимагають особливої терміновості, оскільки вони стосуються питання свободи ([*Panchenko проти Росії*](#), § 117). Якщо йдеться про свободу особи, Суд дотримується жорстких стандартів стосовно виконання державою вимоги невідкладності судового перегляду законності тримання під вартою (див. наприклад, [*Kadem проти Мальти*](#), §§ 44-45, де Суд розцінив період у сімнадцять днів для розгляду питання щодо законності тримання під вартою як такий, що перевищує розумний строк, а також [*Mamedova проти Росії*](#), § 96, де строк розгляду апеляції, який тривав, зокрема, двадцять шість днів, був визнаний таким, що порушує вимогу «невідкладності»).

207. Коли розгляд вимагає вирішення комплексних питань, таких як медичний стан ув'язненого, це також береться до уваги при оцінці «розумності» строку відповідно до статті 5 § 4. Однак навіть у випадку складних справ існують фактори, що вимагають від органів державної влади прискореного розгляду законності тримання під вартою, в тому числі презумпція невинуватості у випадку попереднього ув'язнення ([*Frasik проти Польщі*](#), § 63; [*Jablonski проти Польщі*](#), §§ 91-93).

208. Попереднє ув'язнення у кримінальних справах вимагає коротких проміжків часу між відповідними перевірками ([*Bezicheri проти Італії*](#), § 21).

209. Якщо очевидно, що період часу до прийняття рішення несумісний з поняттям «невідкладності», Суд пропонує державі пояснити причини затримки або вказати на виключні обставини, які б його виправдовували ([*Musial проти Польщі*](#) [ВП], § 44; [*Koendjibiharie проти Нідерландів*](#), § 29).

210. Ані надмірне робоче навантаження, ані відпустка не можуть виправдати період бездіяльності судових органів ([*E. проти Норвегії*](#), § 66; [*Bezicheri проти Італії*](#), § 25).

Г. Право на відшкодування за незаконне позбавлення свободи (стаття 5 § 5)

Стаття 5 § 5

«5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.»

1) Застосовність

211. Право на відшкодування, закріплене у частині 5, передбачає, що або органом державної влади, або Судом було встановлено порушення одного з попередніх положень статті 5 (див, серед багатьох інших, [N.C. проти Італії](#) [ВП], § 49; [Pantea проти Румунії](#), § 262; [Vachev проти Болгарії](#), § 78).

212. Якщо орган державної влади не виявив прямо або по суті порушення одного з попередніх положень статті 5, то сам Суд має встановити наявність такого порушення для застосування статті 5 § 5 (див., наприклад, [Nechiporuk і Yonkalo проти України](#), §§ 227 і 229; [Yankov проти Болгарії](#), §§ 190-193).

213. Застосовність статті 5 § 5 не залежить від факту визнання порушення органом державної влади чи від доказу того, що якби не це порушення, особу було б звільнено ([Blackstock проти Сполученого Королівства](#), § 51; [Waite проти Сполученого Королівства](#), § 73). Арешт або тримання під вартою можуть відповідати нормам національного законодавства, але при цьому порушувати приписи статті 5, що робить можливим застосування статті 5 § 5 ([Harkmann проти Естонії](#), § 50).

2) Судовий засіб захисту

214. Стаття 5 § 5 закріплює пряме право на компенсацію, що може бути реалізоване в примусовому порядку в національних судах ([A. і Інші проти Сполученого Королівства](#) [ВП], § 229; [Storck проти Німеччини](#), § 122).

3) Доступність права на відшкодування

215. Стаття 5 § 5 вважається виконаною, коли є можливість отримання компенсації за позбавлення свободи з порушенням частин 1, 2, 3 або 4 (див. пізніші рішення, [Michalák проти Словаччини](#), § 204; [Lobanov проти Росії](#), § 54).

216. Право на компенсацію, що підлягає примусовій реалізації, має бути надане або до, або після рішення Суду ([Stanev проти Болгарії](#) [ВП], §§ 183-184; [Brogan і Інші проти Сполученого Королівства](#), § 67).

217. Ефективність реалізації права на компенсацію має гарантуватись з достатнім ступенем певності (див., наприклад, [Ciulla проти Італії](#), § 44; [Sakık і Інші проти Туреччини](#), § 60). Необхідною умовою є існування як теоритичної ([Dubovik проти України](#), § 74), так і практичної можливості компенсації ([Chitayev і Chitayev проти Росії](#), § 195).

218. При розгляді вимог про сплату компенсації органи державної влади повинні тлумачити та застосовувати положення національного законодавства відповідно до духу статті 5, без надмірного формалізму ([Shulgin проти України](#), § 65; [Houtman і Meeus проти Бельгії](#), § 46).

4) *Характер відшкодування*

219. Право на відшкодування стосується в першу чергу матеріальної компенсації. Це положення не забезпечує право на звільнення ув'язненої особи, закріплене у статті 5 § 4 Конвенції ([*Bozano проти Франції*](#), рішення Комісії).

220. Зарахування періоду тримання під вартою замість стягнення штрафу не становить відшкодування у розумінні статті 5 § 5 через свій нефінансовий характер ([*Wloch проти Польщі*](#) (№ 2), § 32).

5) *Наявність шкоди*

221. Стаття 5 § 5 не забороняє Високим Договірним Сторонам ставити питання про виплату компенсації в залежність від здатності зацікавленої особи довести наявність шкоди, завданої порушенням. Компенсація неможлива за відсутності матеріальної або нематеріальної шкоди, що має бути відшкодована ([*Wassink проти Нідерландів*](#), § 38).

222. У той же час, надмірний формалізм у вимозі доказів нематеріальної шкоди, спричиненої незаконним позбавленням свободи, не узгоджується з правом на компенсацію ([*Danew проти Болгарії*](#), §§ 34-35).

6) *Розмір компенсації*

223. Стаття 5 § 5 Конвенції не дає заявнику права на певну суму компенсації ([*Damian-Burueana i Damian проти Румунії*](#), § 89; [*Cağdaş Şahin проти Туреччини*](#), § 34).

224. Однак, розмір компенсації, що є незначним чи непропорційним серйозності порушення, не відповідає вимогам статті 5 § 5, оскільки таким чином право, гарантоване цим положенням, перетворюється на теоретичне та ілюзорне ([*Cumber проти Сполученого Королівства*](#), рішення Комісії; [*Attard проти Мальти*](#) (déc.)).

225. Сума виплати не може бути значно меншою за суму, раніше призначену Судом у схожих справах ([*Ganea проти Молдови*](#), § 30; [*Cristina Boicenco проти Молдови*](#), § 43).

ПЕРЕЛІК ЦИТОВАНИХ СПРАВ

Цитована у даному довіднику практика Суду стосується ухвалених ним рішень щодо суті і щодо прийнятності, а також рішень і звітів Європейської комісії з прав людини («Комісія»).

Цитовані посилання, за відсутності особливих позначок після назви справи, стосуються рішень щодо суті, постановлених палатою Суду. Позначка «(déc.)» стосується рішення Суду щодо прийнятності, а позначка «[ВП]» вказує, що справу розглядала Велика Палата.

У електронній версії довідника гіпер-посилання цитованих справ відсилають до бази даних HUDOC (<<http://hudoc.echr.coe.int>>), котра надає доступ до практики Суду (рішень і постанов Великої Палати, палат і комітетів, комунікованих справ, дорадчих думок і витягів із юридичних документів у Інформаційних повідомленнях з практики Суду), Комісії (рішення і звіти), а також до резолюцій Комітету Міністрів (резолюції).

Суд постановляє свої рішення і постанови двома офіційними мовами - французькою і/або англійською. База даних HUDOC надає, окрім того, доступ до перекладів більш ніж тридцятьма неофіційними мовами деяких основних справ Суду. Вона містить також посилання на деякі збірки юриспруденції, розміщені в Інтернеті третіми особами.

—А—

[A. і Інші проти Болгарії](#), № 51776/08, 29 листопада 2011 р.

[A. і Інші проти Сполученого Королівства](#), [ВП], № 3455/05, ЄСПЛ, 2009 р.

[Abdulkhanov проти Росії](#), № 14743/11, 2 жовтня 2012 р.

[Adamov проти Швейцарії](#), № 3052/06, 21 червня 2011 р.

[Airey проти Ірландії](#), № 6289/73, рішення Комісії від 7 липня 1977 р., Decisions and Reports (DR), том 8

[Aleksandr Makarov проти Росії](#), № 15217/07, 12 березня 2009 р.

[Aleksanyan проти Росії](#), № 46468/06, 22 грудня 2008 р.

[Altınok проти Туреччини](#), № 31610/08, 29 листопада 2011 р.

[Ambruszkiewicz проти Польщі](#), № 38797/03, 4 травня 2006 р.

[Amie і Інші проти Болгарії](#), № 58149/08, 12 лютого 2013 р.

[Amuur проти Франції](#), 25 червня 1996 р., Reports of Judgments and Decisions 1996-III

[Angelova проти Болгарії](#), № 38361/97, ЄСПЛ 2002-IV

[Aquilina проти Мальти](#) [ВП], № 25642/94, ЄСПЛ 1999-III

[Ashingdane проти Сполученого Королівства](#), 28 травня 1985, Серії А № 93

[Assanidze проти Грузії](#) [ВП], № 71503/01, ЄСПЛ 2004-II

[Assenov і Інші проти Болгарії](#), 28 жовтня 1998 р., Звіти про постанови і рішення 1998-VIII

[Attard проти Мальти](#) (déc.), № 46750/99, 28 вересня 2000 р.

[Austin і Інші проти Сполученого Королівства](#) [ВП], № 39692/09, 40713/09 і 41008/09, 15 березня 2012 року

[Azimov проти Росії](#), № 67474/11, 18 квітня 2013 р.

—В—

[*В. проти Австрії*](#), 28 березня 1990 р., Серії А № 175
[*Varanowski проти Польщі*](#), № 28358/95, ЄСПЛ 2000-III
[*Becciev проти Молдови*](#), № 9190/03, 4 жовтня 2005 р.
[*Beiere проти Латвії*](#), № 30954/05, 29 листопада 2011 р.
[*Bejaoui проти Греції*](#), № 23916/94, рішення Комісії від 6 квітня 1995 р.
[*Belchev проти Болгарії*](#), № 39270/98, 8 квітня 2004 р.
[*Belevitskiy проти Росії*](#), № 72967/01, 1 березня 2007 р.
[*Benham проти Сполученого Королівства*](#), 10 червня 1996 р., *Звіти про ухвали та рішення* 1996-III
[*Benjamin i Wilson проти Сполученого Королівства*](#), № 28212/95, 26 вересня 2002 р.
[*Bergmann проти Естонії*](#), № 38241/04, 29 травня 2008 р.
[*Bezicheri проти Італії*](#), 25 жовтня 1989 р., Серії А № 164
[*Blackstock проти Сполученого Королівства*](#), № 59512/00, 21 червня 2005 р.
[*Boicenco проти Молдови*](#), № 41088/05, 11 липня 2006 р.
[*Bojilov проти Болгарії*](#), № 45114/98, 22 грудня 2004 р.
[*Bollan проти Сполученого Королівства*](#) (déc.), № 42117/98, ЄСПЛ 2000-V
[*Bordovski проти Росії*](#), № 49491/99, 8 лютого 2005 р.
[*Bouamar проти Бельгії*](#), 29 лютого 1988 р., Серії А № 129
[*Bozano проти Франції*](#), № 9990/82, рішення Комісії від 15 травня 1984 р., DR 39, 119
[*Bozano проти Франції*](#), 18 грудня 1986 р., Серії А № 111
[*Brand проти Нідерландів*](#), № 49902/99, 11 травня 2004 р.
[*Brega i Інші проти Молдови*](#), № 61485/08, 24 січня 2012 р.
[*Brincat проти Італії*](#), 26 листопада 1992, Серії А № 249-A
[*Brogan i Інші проти Сполученого Королівства*](#), 29 листопада 1988 р., Серії А № 145-B
[*Вуков проти Росії*](#) [ВП], № 4378/02, 10 березня 2009 р.

—С—

[*Calmanovici проти Румунії*](#), № 42250/02, 1 липня 2008 р.
[*Castravet проти Молдови*](#), № 23393/05, 13 березня 2007 р.
[*Catal проти Туреччини*](#), № 26808/08, 17 квітня 2012 р.
[*Chahal проти Сполученого Королівства*](#), 15 листопада 1996 р., *Звіти про ухвали та рішення* 1996-V
[*Chitayev i Chitayev проти Росії*](#), № 59334/00, 18 січня 2007 р.
[*Chraidi проти Німеччини*](#), № 65655/01, ЄСПЛ 2006-XII
[*Cernák проти Словаччини*](#), № 36997/08, 17 грудня 2013 р.
[*Ciulla проти Італії*](#), 22 лютого 1989 р., Серії А № 148
[*Clooth проти Бельгії*](#), 12 грудня 1991 р., Серії А № 225
[*Čonka проти Бельгії*](#), № 51564/99, ЄСПЛ 2002-I
[*Creangă проти Румунії*](#) [ВП], № 29226/03, 23 лютого 2012 р.
[*Cristina Boicenco проти Молдови*](#), № 25688/09, 27 вересня 2011 р.
[*Cumber проти Сполученого Королівства*](#), № 28779/95, рішення Комісії від 27 листопада 1996 р.

—D—

[*D.D. проти Литви*](#), № 13469/06, 14 лютого 2012 р.
[*D.G. проти Ірландії*](#), № 39474/98, ЄСПЛ 2002-III
[*Dacosta Silva проти Іспанії*](#), № 69966/01, ЄСПЛ 2006-XIII
[*Damian-Burueana i Damian проти Румунії*](#), № 6773/02, 26 травня 2009 р.
[*Danev проти Болгарії*](#), № 9411/05, 2 вересня 2010 р.
[*De Jong, Baljet i Van den Brink проти Нідерландів*](#), 22 травня 1984 р., Серії А № 77

[Delcourt проти Бельгії](#), № 2689/65, рішення Комісії від 7 лютого, про яке говориться в доповіді Комісії від 1 жовтня 1968 р.
[Del Río Prada проти Іспанії](#) [ВП], № 42750/09, ECHR 2013
[Dereci проти Туреччини](#), № 77845/01, 24 травня 2005 р.
[De Wilde, Ooms i Versyp проти Бельгії](#), 18 червня 1971 р., Series A № 12
[Dikme проти Туреччини](#), № 20869/92, ЄСПЛ 2000-VIII
[Douiyeб проти Нідерландів](#) [ВП], № 31464/96, 4 серпня 1999 р.
[Droz d i Janousek проти Франції i Іспанії](#), 26 червня 1992, Серії А № 240
[Dubovik проти України](#), № 33210/07 та 41866/08, 15 жовтня 2009 р.

—E—

[E. проти Норвегії](#), 29 серпня 1990 р., Series A № 181-A
[El-Masri проти Колишньої Югославської Республіки Македонія](#) [ВП], № 39630/09, ECHR 2012
[Elci i Інші проти Туреччини](#), №№ 23145/93 та 25091/94, 13 листопада 2003 р.
[Engel i Інші проти Нідерландів](#), 8 червня 1976 р., Серії А № 22
[Enhorn проти Швеції](#), № 56529/00, ЄСПЛ 2005-I
[Epple проти Німеччини](#), № 77909/01, 24 березня 2005 р.
[Erdagöz проти Туреччини](#), № 21890/93, 22 жовтня 1997 р., Reports 1997-VI
[Erkalo проти Нідерландів](#), 2 вересня 1998 р., Reports 1998-VI

—F—

[Farhad Aliyev проти Азербайджану](#), № 37138/06, 9 листопада 2010 р.
[Fodale проти Італії](#), № 70148/01, ЄСПЛ 2006-VII
[Foka проти Туреччини](#), № 28940/95, 24 червня 2008 р.
[Fox, Campbell i Hartley проти Сполученого Королівства](#), 30 серпня 1990 р., Серії А № 182
[Frasik проти Польщі](#), № 22933/02, ЄСПЛ 2010
[Freda проти Італії](#), № 8916/80, рішення Комісії від 7 жовтня 1980 р., DR 21

—G—

[Gahramanov проти Азербайджану](#) (dec.), № 26291/06, 15 жовтня 2013 р.
[Ganea проти Молдови](#), № 2474/06, 17 травня 2011 р.
[G.K. проти Польщі](#), № 38816/97, 20 січня 2004 р.
[Gaidjurgis проти Литви](#) (dec.), № 49098/99, 16 червня 2001 р.
[Galstyan проти Вірменії](#), № 26986/03, 15 листопада 2007 р.
[Garycki проти Польщі](#), № 14348/02, 6 лютого 2007 р.
[Gasiņš проти Латвії](#), № 69458/01, 19 квітня 2011 р.
[Gatt проти Мальти](#), № 28221/08, ЄСПЛ 2010
[Gebremedhin \[Gaberatadhien\] проти Франції](#), № 25389/05, ЄСПЛ 2007-II
[Georgieva проти Болгарії](#), № 16085/02, 3 липня 2008 р.
[Gillan i Quinton проти Сполученого Королівства](#), № 4158/05, ЄСПЛ 2010
[Giorgi Nikolaishvili проти Грузії](#), № 37048/04, 13 січня 2009 р.
[Giulia Manzoni проти Італії](#), 1 липня 1997 р., Reports-1997-IV
[Glien проти Німеччини](#), № 7345/12, 28 листопада 2013 р.
[Górski проти Польщі](#), № 28904/02, 4 жовтня 2005 р.
[Gutsanovi проти Болгарії](#), № 34529/10, ECHR 2013

[*Güveç проти Туреччини*](#), № 70337/01, ЄСПЛ 2009
[*Guzzardi проти Італії*](#), 6 листопада 1980 р., Серії А № 39

—H—

[*H.L. проти Сполученого Королівства*](#), № 45508/99, ЄСПЛ 2004-IX
[*H.M. проти Швейцарії*](#), № 39187/98, ЄСПЛ 2002-II
[*H.W. проти Німеччини*](#), № 17167/11, 19 вересня 2013 р.
[*Harkmann проти Естонії*](#), № 2192/03, 11 липня 2006 р.
[*Hilda Hafsteinsdóttir проти Ісландії*](#), № 40905/98, 8 червня 2004 р.
[*Hood проти Сполученого Королівства*](#) [ВП], № 27267/95, ЄСПЛ 1999-I
[*Houtman і Meeus проти Бельгії*](#), № 22945/07, 17 березня 2009 р.
[*Hristova проти Болгарії*](#), № 60859/00, 7 грудня 2006 р.
[*Huber проти Швейцарії*](#), 23 жовтня 1990, Серії А № 188
[*Hutchison Reid проти Сполученого Королівства*](#), № 50272/99, ЄСПЛ 2003-IV

—I—

[*I.A. проти Франції*](#), 23 вересня 1998 р., *Reports* 1998-VII
[*I.I. проти Болгарії*](#), № 44082/98, 9 червня 2005 р.
[*Ichin і Інші проти України*](#), № 28189/04 та 28192/04, 21 грудня 2010 р.
[*Idalov проти Росії*](#) [ВП], № 5826/03, 22 травня 2012 р.
[*Paşcu і Інші проти Молдови і Росії*](#) [ВП], № 48787/99, ЄСПЛ 2004-VII
[*Ilgar Mammadov проти Азербайджану*](#), № 15172/13, 22 травня 2014 р.
[*Ilijkov проти Болгарії*](#), № 33977/96, 26 липня 2001 р.
[*Pliya Stefanov проти Болгарії*](#), № 65755/01, 22 травня 2008 р.
[*Ipek і Інші проти Туреччини*](#), № 17019/02 та 30070/02, 3 лютого 2009 р.
[*Ірландія проти Сполученого Королівства*](#), 18 січня 1978 р., Серії А № 25
[*Iskandarov проти Росії*](#), № 17185/05, 23 вересня 2010 р.

—J—

[*Jablonski проти Польщі*](#), № 33492/96, 21 грудня 2000 р.
[*James, Wells і Lee проти Сполученого Королівства*](#), №№ 25119/09, 57715/09 і 57877/09, 18 вересня 2012 р.
[*Jarzyński проти Польщі*](#), № 15479/02, 4 жовтня 2005 р.
[*Ječius проти Литви*](#), № 34578/97, ЄСПЛ 2000-IX
[*Juncal проти Сполученого Королівства*](#) (dec.), № 32357/09, 17 вересня 2013 р.

—K—

[*Kerr проти Сполученого Королівства*](#) (déc.), № 40451/98, 7 грудня 1999 р.
[*Kaboulouov проти України*](#), № 41015/04, 19 листопада 2009 р.
[*Kadem проти Мальти*](#), № 55263/00, 9 січня 2003 р.
[*Kafkaris проти Кіпру*](#) (№ 2) (déc.), № 9644/09, 21 червня 2011 р.
[*Kalashnikov проти Росії*](#), № 47095/99, ЄСПЛ 2002-VI
[*Kallweit проти Німеччини*](#), № 17792/07, 13 січня 2011 р.
[*Kampanis проти Греції*](#), № 17977/91, 13 липня 1995 р.
[*Kanagaratnam проти Бельгії*](#), № 15297/09, 13 грудня 2011 р.
[*Kandzhov проти Болгарії*](#), № 68294/01, 6 листопада 2008 р.
[*Kane проти Кіпру*](#) (dec.), № 33655/06, 13 вересня 2011 р.

[*Kharin проти Росії*](#), № 37345/03, 3 лютого 2011 р.
[*Khodorkovskiy проти Росії*](#), № 5829/04, 31 травня 2011 р.
[*Khudoyorov проти Росії*](#), № 6847/02, ЄСПЛ 2005-X (витяги)
[*Koendjbiharie проти Нідерландів*](#), 25 жовтня 1990 р., Серії А № 185-B
[*Kolompar проти Бельгії*](#), 24 вересня 1992 р., Серії А № 235-C
[*Koniarska проти Сполученого Королівства*](#), № 33670/96, (déc.) 12 жовтня 2000 р.
[*Korneykova проти України*](#), № 39884/05, 19 січня 2012 р.
[*Kortesis проти Греції*](#), № 60593/10, 12 червня 2012 р.
[*Krejčír проти Республіки Чехія*](#), № 39298/04 та 8723/05, 26 березня 2009 р.
[*Krupko і Інші проти Росії*](#), № 26587/07, 26 червня 2014 р.
[*Kučera проти Словаччини*](#), № 48666/99, 17 липня 2007 р.
[*Kudła проти Польщі*](#) [ВП], № 30210/96, ЄСПЛ 2000-XI
[*Kurt проти Туреччини*](#), 25 травня 1998 р., *Reports* 1998-III

—L—

[*L.V. проти Бельгії*](#), № 22831/08, 2 жовтня 2012 р.
[*Labita проти Італії*](#) [ВП], № 26772/95, ЄСПЛ 2000-IV
[*Ladent проти Польщі*](#), № 11036/03, 18 березня 2008 р.
[*Laumont проти Франції*](#), № 43626/98, ЄСПЛ 2001-XI
[*Lavents проти Латвії*](#), № 58442/00, 28 листопада 2002 р.
[*Lawless проти Ірландії*](#) (№ 3), 1 липня 1961 р., Серії А № 3
[*Lebedev проти Росії*](#), № 4493/04, 25 жовтня 2007 р.
[*Lelièvre проти Бельгії*](#), № 11287/03, 8 листопада 2007 р.
[*Letellier проти Франції*](#), 26 червня 1991 р., Серії А № 207
[*Lloyd і Інші проти Сполученого Королівства*](#), № 29798/96 і інші, 1 березня 2005
[*Lobanov проти Росії*](#), № 16159/03, 16 жовтня 2008 р.
[*Luberti проти Італії*](#), 23 лютого 1984 р., Series A № 75

—M—

[*M. проти Німеччини*](#), № 19359/04, ЄСПЛ 2009 р.
[*M.A. проти Кіпру*](#), № 41872/10, ECHR 2013
[*Mahdid і Haddar проти Австрії*](#) (déc.), № 74762/01, ЄСПЛ 2005-XIII (витяги)
[*Mamedova проти Росії*](#), № 7064/05, 1 червня 2006 р.
[*Mancini проти Італії*](#), № 44955/98, ЄСПЛ 2001-IX
[*Mangouras проти Іспанії*](#) [ВП], № 12050/04, ЄСПЛ 2010
[*Marturana проти Італії*](#), № 63154/00, 4 березня 2008 р.
[*Matznetter проти Австрії*](#), 10 листопада 1969 р., Серії А № 10
[*McKay проти Сполученого Королівства*](#) [ВП], № 543/03, ЄСПЛ 2006-X
[*McVeigh і Інші проти Сполученого Королівства*](#), № 8022/77, 8025/77, 8027/77, звіт Комісії від 18 березня 1981р.
[*Medova проти Росії*](#), № 25385/04, 15 січня 2009 р.
[*Medvedyev і Інші проти Франції*](#) [ВП], № 3394/03, ЄСПЛ 2010 р.
[*Meloni проти Швейцарії*](#), № 61697/00, 10 квітня 2008 р.
[*M.H. проти Сполученого Королівства*](#), № 11577/06, 22 жовтня 2013 р.
[*Michalák проти Словаччини*](#), № 30157/03, 8 лютого 2011 р.
[*Minjat проти Швейцарії*](#), № 38223/97, 28 жовтня 2003 р.
[*Mogos і Інші проти Румунії*](#) (déc.), № 20420/02, 6 травня 2004 р.
[*Molotchko проти України*](#), № 12275/10, 26 квітня 2012 р.
[*Monnell і Morris проти Сполученого Королівства*](#), 2 березня 1987 р., Серії А № 115

[Mooren проти Німеччини](#) [ВП], № 11364/03, 9 липня 2009 р.
[Morsink проти Нідерландів](#), № 48865/99, 11 травня 2004 р.
[Mubilanzila Мауека і Kaniki Mitunga проти Бельгії](#), № 13178/03, ЄСПЛ 2006-XI
[Murray проти Сполученого Королівства](#) [ВП], 28 жовтня 1994 р., Серії А № 300-А
[Musiał проти Польщі](#) [ВП], № 24557/94, ЄСПЛ 1999-II
[Musuc проти Молдови](#), № 42440/06, 6 листопада 2007 р.

—N—

[N.C. проти Італії](#) [ВП], № 24952/94, ECHR 2002-X
[Nada проти Швейцарії](#) [ВП], № 10593/08, ECHR 2012
[Nart проти Туреччини](#), № 20817/04, 6 травня 2008 р.
[Nasrulloev проти Росії](#), № 656/06, 11 жовтня 2007 р.
[Năstase-Silivestru проти Румунії](#), № 74785/01, 4 жовтня 2007 р.
[Navarra проти Франції](#), 23 листопада 1993 р., Серії А № 273-B
[Nechiporuk і Yonkalo проти України](#), № 42310/04, 21 квітня 2011 р.
[Neumeister проти Австрії](#), 27 червня 1968 р., Серії А № 8
[Niedbala проти Польщі](#), № 27915/95, 4 липня 2000 р.
[Nielsen проти Данії](#), 28 листопада 1988 р., Серії А № 144
[Nikolov проти Болгарії](#), № 38884/97, 30 січня 2003 р.
[Nikolova проти Болгарії](#) [ВП], № 31195/96, ЄСПЛ 1999-II
[Nikolova проти Болгарії \(№ 2\)](#), № 40896/98, 30 вересня 2004 р.
[Novotka проти Словаччини](#) (déc.), № 47244/99, 4 листопада 2003 р.
[Nowak проти України](#), № 60846/10, 31 березня 2011 р.
[Nowicka проти Польщі](#), № 30218/96, 3 грудня 2002 р.

—O—

[O.H. проти Німеччини](#), № 4646/08, 24 листопада 2011 р.
[O'Hara проти Сполученого Королівства](#), № 37555/97, ЄСПЛ 2001-X
[Ostendorf проти Німеччини](#), № 15598/08, 7 березня 2013 р.
[Osyenko проти України](#), № 4634/04, 9 листопада 2010 р.
[Öcalan проти Туреччини](#) (déc.), № 46221/99, 14 грудня 2000 р.
[Öcalan проти Туреччини](#) [ВП], № 46221/99, ЄСПЛ 2005-IV
[Oral і Atabay проти Туреччини](#), № 39686/02, 23 червня 2009 р.
[Ovsjannikov проти Естонії](#), № 1346/12, 20 лютого 2014 р.

—P—

[P. і S. проти Польщі](#), № 57375/08, 30 жовтня 2012 р.
[Panchenko проти Росії](#), № 45100/98, 8 лютого 2005 р.
[Pankiewicz проти Польщі](#), № 34151/04, 12 лютого 2008 р.
[Pantea проти Румунії](#), № 33343/96, ЄСПЛ 2003-VI
[Paradis проти Німеччини](#) (déc.), № 4065/04, 4 вересня 2007 р.
[Petkov і Profirov проти Болгарії](#), №№ 50027/08 і 50781/09, 24 червня 2014 р.
[Petukhova проти Росії](#), № 28796/07, 2 травня 2013 р.
[Piotr Baranowski проти Польщі](#), № 39742/05, 2 жовтня 2007 р.
[Piotr Osuch проти Польщі](#), № 30028/06, 3 листопада 2009 р.
[Piruzyan проти Вірменії](#), № 33376/07, 26 червня 2012 р.
[Plesó проти Угорщини](#), № 41242/08, 2 жовтня 2012 р.

[Prencipe проти Монако](#), № 43376/06, 16 липень 2009 р.

—Q—

[Quinn проти Франції](#), 22 березня 1995 р., Серії А № 311

—R—

[R.L. і M.-J.D. проти Франції](#), № 44568/98, 19 травня 2004 р.

[R.M.D. проти Швейцарії](#), 26 вересня 1997 р., *Reports*-1997-VI

[Radu проти Німеччини](#), № 20084/07, 16 травня 2013 р.

[Rahimi проти Греції](#), № 8687/08, 5 квітня 2011 р.

[Rakevich проти Росії](#), № 58973/00, 28 жовтня 2003 р.

[Rantsev проти Росії і Кіпру](#), № 25965/04, ЄСПЛ 2010

[Raudevs проти Латвії](#), № 24086/03, 17 грудня 2013 р.

[Rehbock проти Словенії](#), № 29462/95, ЄСПЛ 2000-XII

[Reinprecht проти Австрії](#), № 67175/01, ЄСПЛ 2005-XII

[Riad і Idiab проти Бельгії](#), № 29787/03 та 29810/03, 24 січня 2008 р.

[Riera Blume і Інші проти Іспанії](#), № 37680/97, ЄСПЛ 1999-VII

[Ruiz Rivera проти Швейцарії](#), № 8300/06, 18 лютого 2014 р.

—S—

[S.B.C. проти Сполученого Королівства](#), № 39360/98, 19 червня 2001 р.

[S.P. проти Бельгії](#) (déc.), № 12572/08, 14 червня 2011 р.

[S.R. проти Нідерландів](#) (dec.), № 13837/07, 18 вересня 2012 р.

[Saadi проти Сполученого Королівства](#), № 13229/03, 11 липня 2006 р.

[Saadi проти Сполученого Королівства](#) [ВП], № 13229/03, ЄСПЛ 2008 р.

[Sadegül Özdemir проти Туреччини](#), № 61441/00, 2 серпня 2005 р.

[Şahin Çağdaş проти Туреччини](#), № 28137/02, 11 квітня 2006 р.

[Sakık і Інші проти Туреччини](#), 26 листопада 1997 р., *Reports* 1997-VII

[Salayev проти Азербайджану](#), № 40900/05, 9 листопада 2010 р.

[Sanchez-Reisse проти Швейцарії](#), 21 жовтня 1986 р., Серії А № 107

[Sarigiannis проти Італії](#), № 14569/05, 5 квітня 2011 р.

[Schiesser проти Швейцарії](#), 4 грудня 1979 р., Серії А № 34

[Schwabe і M.G. проти Німеччини](#), № 8080/08, 1 грудня 2011 р.

[Scott проти Іспанії](#), 18 грудня 1996 р., *Reports* 1996-VI

[Selçuk проти Туреччини](#), № 21768/02, 10 січня 2006 р.

[Shabani проти Швейцарії](#), № 29044/06, 5 листопада 2009 р.

[Shamayev і Інші проти Грузії і Росії](#), № 36378/02, ЄСПЛ 2005-III

[Shamsa проти Польщі](#), № 45355/99 та 45357/99, 27 листопада 2003 р.

[Shcherbina проти Росії](#), № 41970/11, 26 червня 2014 р.

[Shimovolos проти Росії](#), № 30194/09, 21 червня 2011 р.

[Shtukaturon проти Росії](#), № 44009/05, ЄСПЛ 2008

[Shulgin проти України](#), № 29912/05, 8 грудня 2011 р.

[Simons проти Бельгії](#) (dec.), № 71407/10, 28 серпня 2012 р.

[Skrobol проти Польщі](#), № 44165/98, 13 вересня 2005 р.

[Smirnova проти Росії](#), № 46133/99 та 48183/99, ЄСПЛ 2003-IX

[Soldatenko проти України](#), № 2440/07, 23 жовтня 2008 р.

[Solmaz проти Туреччини](#), № 27561/02, 16 січня 2007 р.

[Stanev проти Болгарії](#) [ВП], № 36760/06, 17 січня 2012 р.

[*Stašaitis проти Литви*](#), № 47679/99, 21 березня 2002 р.
[*Steel і Інші проти Сполученого Королівства*](#), 23 вересня 1998 р., *Reports* 1998-VII
[*Stephens проти Мальти \(№ 1\)*](#), № 11956/07, 21 квітня 2009 р.
[*Stephens проти Мальти \(№ 2\)*](#), № 33740/06, 21 квітня 2009 р.
[*Stepuleac проти Молдови*](#), № 8207/06, 6 листопада 2007 р.
[*Stoichkov проти Болгарії*](#), № 9808/02, 24 березня 2005 р.
[*Storck проти Німеччини*](#), № 61603/00, ЄСПЛ 2005-V
[*Sulaoja проти Естонії*](#), № 55939/00, 15 лютого 2005 р.
[*Suso Musa проти Мальти*](#), № 42337/12, 23 липня 2013 р.
[*Svipsta проти Латвії*](#), № 66820/01, ЄСПЛ 2006-III

—T—

[*Talat Tere проти Туреччини*](#), № 31247/96, 21 грудня 2004 р.
[*Tase проти Румунії*](#), № 29761/02, 10 червня 2008 р.
[*Tiron проти Румунії*](#), № 17689/03, 7 квітня 2009 р.
[*Toniolo проти Сан-Марино і Італії*](#), № 44853/10, 26 червня 2012 р.
[*Toshev проти Болгарії*](#), № 56308/00, 10 серпня 2006 р.
[*Toth проти Австрії*](#), 12 грудня 1991 р., Серії А № 224
[*Tsirlis і Kouloumpas проти Греції*](#), 29 травня 1997 р., *Reports* 1997-III
[*Turcan проти Молдови*](#), № 39835/05, 23 жовтня 2007 р.

—V—

[*Vachev проти Болгарії*](#), № 42987/98, ЄСПЛ 2004-VIII
[*Van der Leer проти Нідерландів*](#), 21 лютого 1990 р., Серії А № 170-A
[*Van Droogenbroeck проти Бельгії*](#), 24 червня 1982 р., Серії А № 50
[*Varbanov проти Болгарії*](#), № 31365/96, ЄСПЛ 2000-X
[*Varga проти Румунії*](#), № 73957/01, 1 квітня 2008 р.
[*Vasileva проти Данії*](#), № 52792/99, 25 вересня 2003 р.
[*Vassis і Інші проти Франції*](#), № 62736/09, 27 червня 2013 р.
[*Velinov проти Колишньої Югославської Республіки Македонія*](#), № 16880/08, 19 вересня 2013 р.
[*VioREL Burzo проти Румунії*](#), № 75109/01 та 12639/02, 30 червня 2009 р.
[*Voskuil проти Нідерландів*](#), № 64752/01, 22 листопада 2007 р.
[*Vrenčev проти Сербії*](#), № 2361/05, 23 вересня 2008 р.

—W—

[*Waite проти Сполученого Королівства*](#), № 53236/99, 10 грудня 2002 р.
[*Wassink проти Нідерландів*](#), 27 вересня 1990 р., Серії А № 185-A
[*Weeks проти Сполученого Королівства*](#), 2 березня 1987 р., Серії А № 114
[*Wemhoff проти Німеччини*](#), 27 червня 1968 р., Серії А № 7
[*Willcox і Hurford проти Сполученого Королівства*](#) (dec.). №№ 43759/10 і 43771/12, 8 січня 2013 р.
[*Winterwerp проти Нідерландів*](#), 24 жовтня 1979 р., Series A № 33
[*Witold Litwa проти Польщі*](#), № 26629/95, ЄСПЛ 2000-III
[*Włoch проти Польщі*](#), № 27785/95, ЄСПЛ 2000-XI
[*Włoch проти Польщі \(№ 2\)*](#), № 33475/08, 10 травня 2011 р.

—X—

[Х. проти Австрії](#), № 8278/78, рішення Комісії від 13 грудня 1979 р., DR 18,
[Х. проти Бельгії](#), № 4741/71, рішення Комісії від 2 квітня 1973 р.
[Х. проти Фінляндії](#), № 34806/04, ECHR 2012
[Х. проти Федеративної Республіки Німеччина](#), № 1322/62, рішення Комісії від 14 грудня 1963 р.
[Х. проти Федеративної Республіки Німеччина](#), № 6659/74, Рішення Комісії від 10 грудня 1975 р.
[Х. проти Німеччини](#), № 8098/77, рішення Комісії від 13 грудня 1978 р., DR 16, с. 111
[Х. проти Швейцарії](#), № 8500/79, рішення Комісії від 14 грудня 1979 р., DR 18, с. 244
[Х. проти Швейцарії](#), № 9012/80, рішення Комісії від 9 грудня 1980 р., DR 25, с. 213
[Х. проти Сполученого Королівства](#), № 6998/75, рішення Комісії від 16 липня 1980 р.
[Х. проти Сполученого Королівства](#), 5 листопада 1981 р., Серії А № 46

—Y—Z—

[Yankov проти Болгарії](#), № 39084/97, ECHR 2003-XII
[Yefimenko проти Росії](#), № 152/04, 12 лютого 2013 р.
[Yoh-Ekale Mwanje проти Бельгії](#), № 10486/10, 20 грудня 2011 р.
[Z.H. проти Угорщини](#), № 28973/11, 8 листопада 2012 р.